

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA
VASCA «JULIO DE URQUIJO»

International Journal of Basque Linguistics and Philology

LIII (1-2)

2019 [2021]

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

Universidad del País Vasco
Euskal Herriko Unibertsitatea

Itzulpengintzaren errepresentazioa azken 60 urteotako euskal literaturaren historiografietan¹

Representation of translation in literary historiographies during the last 60 years

Miren Ibarluzea Santisteban*

Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

ABSTRACT: Following the basis of sociological translation studies, the point of view about translation in literary histories is analysed in this paper. More specifically, we focus on the representation of translation in eleven Basque literary historiographies published during the period 1961-2016. First, we propose a theoretical basis for the study of literature historiographies; second, we analyse different historiographic discourses on translation; and, third, we reflect on the evolution of the representation of translation in Basque literature historiographies.

KEYWORDS: Sociology of Basque translation, literature historiography, Basque literature history.

LABURPENA: Itzulpen ikasketa soziologikoei jarraikiz, lan honetan aztergai da itzulpenaren ikuspegi literatur historiari buruzko lanetan. Hain zuzen ere, 1961-2016 bitarteko euskal literaturaren hamaika historiografiatan itzulpengintzak izandako errepresentazioari erreparatzen zaio: lehenbizi, azterketarako gakoak azaltzen dira; ondoren, historiografiak kokatzen dira eta itzulpenari buruzko diskurtsoa aztertzen da historiografiaz historiografia; eta, azkenik, ondorio gisa, diskurtso horien bilakabidearen deskripzioa egiten da.

HITZ GAKOAK: Euskal itzulpenaren soziologia, literatur historiografia, euskal literaturaren historia.

¹ Lan hau MHLI - IT1047-16 ikerketa-taldearen US17/10 (UPV/EHU) eta FFI2017-84342-P (MINECO) ikerketa-proiektuen parte da.

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Miren Ibarluzea Santisteban. Hizkuntzaren eta Literaturaren Didaktika. Bilboko Hezkuntza Fakultatea (UPV/EHU). Sarriena auzoa, z.g. (48940 Leioa-Bizkaia) – miren.ibarluzea@ehu.eus – <http://orcid.org/0000-0002-2377-2922>

Nola aipatu / How to cite: Ibarluzea Santisteban, Miren (2021). «Itzulpengintzaren errepresentazioa azken 60 urteotako euskal literaturaren historiografietan». ASJU, 53 (1-2), 39-82. (<https://doi.org/10.1387/asju.22411>).

Jasoa/Received: 2019-09-23; Onartua/Accepted: 2020-06-03.

ISSN 0582-6152 - eISSN 2444-2992 / © 2021 «Julio Urkixo» Euskal Filologia Institutu-Mintegia (UPV/EHU)

Lan hau Creative Commons Aitortu-EzKomertziala-LanEratorririkGabe 4.0 Nazioartekoa lizentzia baten mende dago

1. Sarrera

Euskal itzulpengintzaren eremua² eta, horri loturik euskal itzulpengintzaren narrazio historikoa, ez da duela gutxira arte beregaina izan. Itzulpengintza euskal letren historiaren hasieratik agertzen den arren, 80ko hamarkadara arte itxaron beharko da eremu edo gizarte-entitate gisa irudikatzen hasteko eta profesionalizaziorako, erakundetzerako eta produktuen espezifikotasunerako joera nabaritzen hasteko (Ibarluzea 2017: 343-373). Hala, beste eremu batzuen baitan, esaterako euskal literatur eremuaren baitan, garatu da euskal itzulpenaren inguruko diskurtsoa, nahiz eta euskal itzulpengintzaren erakundetze-prozesuan eta eremuko produktu espezifikoak biltzeko prozesuan euskal itzulpengintzaren historia berariaz lantzeko hainbat lan egin diren.³ Oro har, esan dezakegu itzulpenari buruzko narrazioa bestelako diziplinetako narrazio historikoetan txertatu izan dela, batez ere literatur historiografietan, eta horiexek ditugu hemen aztergai.⁴ Gisa horretako lanetan sistematizatu egin ohi dira bestelako lanak, eta garai edo lan espezifiko bati soilik begiratu ordez literatur eremuari osotasunean begiratu ohi zaie. Gainera, hamarkadaz hamarkada hainbat autorek hainbat historiografia idatzi dituztenez gero, halako bilakabide bat ere izan da. Hargatik deritzogu interesgarri literatur historiografietan itzulpenaren errepresentazioa aztertzeari.

Denboran zehar euskal literaturaren historiografietan itzulpenak duen presentzia aztertzean, honako hauek dira gure helburuak: a) euskal literaturaren historiografietan itzulpenaren historiari buruzko diskurtso motak identifikatzea, aztertzea eta sailkatzea; b) itzulpenak euskal literaturaren eraikuntzan izandako tarteari eta funtzioari buruzko gogoeta egitea; c) itzulpenaren errepresentazioaren bilakaerari erreparatzea. Funtsean, euskal itzulpengintzak literatur espazioaren eraikuntzan izandako tarteari edo egitekoaz gogoeta egitea dugu xede, bai eta euskal literaturari buruzko narrazio historiografikoetako diskurtsoak euskal itzulpengintza irudikatzeke modua aldatu duen edo ez, eta aldatu badu nola aldatu duen, aztertzea ere.

2. Literaturaren historiak itzulpenari emandako tarteari

Historia, literatura eta itzulpena aztergai duten askotariko lanak arakatuta Joaquín Rubio Tobar katedradun espainiarrak egindako gogoeten arabera, itzulpenak ospe txarra izan du oro har, eta bigarren mailako jardueratzat jo izan dute hainbat sortzailek eta ikertzailek: hainbat testu aztertu gabe geratu dira oraintsura arte itzulpenak zirelako, egokitzapen baldarrak zirelakoan (Rubio Tobar 2013: 61). Edonola ere, literatur nazionalen sorkuntzan eta garapenean funtsezko egitekoa izan du itzul-

² *Eremu, kapital* zein *habitus* kontzeptuei eta itzulpenaren soziologiari buruzko jakingarriez, begiratu Ibarluzea 2019.

³ Martuteneko izultzaile eskolaren inguruan ibilitako itultzaileek sortutako lanak zein EIZIE elkar-teak sustatutako proiektuak eta artikulu bildumak aipa daitezke besteak beste, bai eta UPV/EHU itzulpengintza-ikasketak ezarritik geroztik egindako ikerketa-lanak ere.

⁴ Jesús María Lasagabasterrek literatur historiaren eta historiografiaren aldeko bereizketa egitean dioenez (2010: 762), biek ala biek dute aztergai bera, baina xede formalak da biak bereizten dituen: literaturaren historiak testuak banaka aztertu eta testuen bilakabideari begiratzen dio ikuspuntu diakronikotik; historiografiak, ostera, testu-sistemen azterketa du helburu, ikasketak literarioen edozein ikuspegitik (Lasagabaster 2010: 762).

penak Rubio Tobarren iritziz, eta literaturen berrikuntza zein hainbat generoren sorkuntza eta garapena atzerriko literaturetako testuak ekartzeko prozeduren bidez gertatu da hainbat kulturatan (2013: 251).⁵ Euskal literaturaren kasuan ere halaxe gertatu dela esan dezakegu. Baina, kontuan hartu ote dugu itzulpen/egokitzapen/birsorkuntza horiek zer funtzio izan duten literaturaren bilakabidean? Agertu al ditugu historiografietan? Aipatu besterik ez ditugu egin, zer ziren azaldu gabe?

Garairik garai itzulpenak egon diren arren eta funtzio jakina bete duten arren, garai bakoitzean eta hizkuntza-komunitate bakoitzean modu batean baloratu izan da itzulpena, eta gizarte bakoitzak molde batera edo bestera hartu ditu aintzat (Rubio Tobar 2013: 298). Horri erreparatzeko, hainbat iturri balia daitezke; besteak beste, itzultzaileen gutuneria, kritikak, hizkuntzak irakasteko metodoak, eta itzulpenari buruzko tratatuak; izan ere, «Elles peuvent éclairer la conceptualisation historique, la lisibilité, la diffusion des textes, les contraintes institutionnelles, voire la censure, ainsi que la part individuelle ou «biographique» d'une pensée en mouvement» dio D'Hulstek (1995: 17). Literaturaren historiografiak ere iturri aberatsak dira gure ustez. Nolanahi ere den, itzulpenak literaturaren historian izandako tarteaz ari diren lanak badiren arren, eta gaiari buruzko gogoeta orokorrak egiten diren arren, guk dakigula, historiografien arakatzeko sistematikorik ez da egin. Alde horretatik, dakargun lanak badu berritasunik, baina baita gidatzen jotzeko zein erkatzeko moduko lanen falta ere.

3. Literaturaren eta itzulpenaren narrazioa: zeri eta nola erreparatu

Ikerketa-metodologiak zein itzulpenak baloratzeko irizpideak aldatzen diren modu-moduan kontzeptuak eurak ere aldatu egiten dira denborarekin; beraz, kontuan hartu behar dugu guri dagozkigun aztergaiak (literatura, itzulpena eta literatur itzulpena) ulertzeko eta definitzeko moduak aldatu egin direla, literatur historiaren ideia bera ere garatzen eta aldatzen joan den era berean:

El segundo término que destaco de *Historia de la literatura traducida* es, naturalmente, *literatura*. En este libro recuerdo traducciones de textos teóricos, de libros científicos, pero, sobre todo, de textos literarios. Si la noción de historia ha sufrido cambios notables, tampoco el concepto de literatura nos parece hoy una referencia rotunda y precisa. Lo que hoy llamamos literatura, antaño no se consideraba como tal. (Rubio Tobar 2013: 250)

Ondo nabarmena da hori gurean eta, Lasagabasterren hitzak gogora ekarrita, esan dezakegu literatur historia baino gehiago, euskaraz idatzitako testuen historia egin izan dela oraintsura arte euskal literaturaren izenean:

Literatura y lengua están así estrechamente unidas, unidad que es más evidente en el caso de la literatura vasca, por la situación diglósica y la marginación socio-cultural

⁵ «Byron y su generación, recordaba Lefevre (1997) no leyeron el *Fausto* de Goethe en alemán sino en la versión francesa abreviada incluida en *De l'Allemagne (Sobre Alemania)* de Madame de Staël. Pushkin leyó a Byron en francés, no en inglés, y ciertamente no en ruso, una lengua que sólo hablaba con sus criados. Ezra Pound inventó la poesía china para Occidente mediante una antología de poetas "traducidos" de la dinastía T'ang. (Lefevre 1997: 17)» (Rubio Tobar 2013: 199-200).

del euskera frente a las lenguas mayoritarias —español y francés— entre las que trata de sobrevivir. En realidad, la historia de la literatura vasca es, hasta la época reciente, la historia de lo escrito en euskara y la modernización de la literatura vasca puede verse y explicarse como un proceso de recuperación de la autonomía de lo literario frente a la lengua. (Lasagabaster 2007: 237-248)

Nolanahi ere den, egoera aldatuz joan da euskal literaturak berak apurka-apurka autonomia lortu duen heinean eta sistema estetikitat jo izan den heinean: «Se trata simplemente de que la literatura vasca se afirma y se reconoce cada vez con mayor lucidez como un sistema semiótico específico y autónomo, distinto por tanto del sistema lingüístico, en el interior del sistema semiótico general de la cultura de un pueblo» (Lasagabaster 2007: 244-245).

Bide beretik, literatur itzulpena definitzeko hainbat arazo izan dira azken urteotako ikerketetan. Lambertek laburbildu bezala (2001: 130-133), *literatura* terminoaren beraren erabilera (sorkuntzaren, estiloaren, generoaren... parametro askotari-koei jarraikiz) aski berria da. Ikerketa akademikoak ez ditu argiro ezarri literaturaren edo literatura jakin baten mugak, ez eta hizkuntzen eta lurraldeen arteko loturak ere. Orokorrean, onartu egiten dugu literatura horiek izan badirena. Hala, Lambertek arabera (*ibidem*), literatura loturik baldin badago hizkuntza, lurralde edo nazio baten, itzulpenak ez du zertan halabeharrez edo berez interakziorik sortu tradizioen artean. Izan ere, *itzulpen* kontzeptua bera ere ez da unibertsala, eta egokitzapenaren zein berridazketaren mugak non diren zehazteke dago. Literatur itzulpenaren estatusa, hortaz, anbigua da, eta edozein azterketa egiteko denbora, azterketa-moldeak, irizpideak zein une jakin batean aintzat hartutako definizioak hartu behar dira kontuan. Adibidez, itzulpenaren eta sormenaren artean jatorrizko lanetatik abiatuta egindako bertsiotatik, egokitzapenak eta gisako fenomenoek zaildu egiten dute itzulpenaren beraren definizioa. Alabaina, ekarritako literaturaren balioaren adierazleak egon badaude, eta horiei arretaz begiratu behar zaie. Euskal literaturaren historiografietan aztertu dugun beste auzietako bat da nola definitu ote den *literatur itzulpena*, edo, bestela esateko, zer motatako testuei (egokitzapenei eta auto-itzulpenei ere bai?)⁶ jarri zaien *itzulpen* etiketa.

Bushek honela definitzen eta deskribatzen du literatur itzulpena (2001: 127-130): jarduera subjektibo orijinala da, zerikusi zuzena duena literatura definitzen duten hierarkiekin (eta literatur itzultzaileak kultur konbergentzien parte direnez, hierarkia horien parte dira). Besteak beste, literatur itzulpenak lotura handia du edizio-merkatuaren legeekin. Halaber, itzulpena aurretiazko irakurketen fruitua da, eta testuingurua funtsezkoa da, itzulpen-prozesuan kanpo-eragile askok eragin baitezakete eta itzultzaileak itzulpen-estrategia ezberdinak baliatzen baitituzake. Horiek hala izanik ere, itzultzailea da itzulpenen eragile nagusienetako bat, eta interesgarri deritzogu aztertzeari ea euskal literaturaren historiografietan autoreen bat itzultzaile legez ageri ote den eta, hala bada, nork, nori eta noiz esleitzen dion etiketa hori.

Iraganeko gertakariak zeren arabera antolatuta, hori izaten da edozein arlotako historiaren azterketan historiografiaren buruhaustetako bat, eta hala gertatzen da li-

⁶ Arrula Ruizek *Autoitzulpenaren teoria eta praktika Euskal Herrian* (2018) doktorego tesian, 2. kapituluaren, aurki dezake irakurleak autoitzulpen moten sailkapen xehea. Esteka honetan dago eskuragarri: <https://addi.ehu.es/handle/10810/27983?locale-attribute=eu>.

teraturaren eta itzulpengintzaren historiografian ere; beraz, askotariko irizpideei jarraikiz antola daitezke itzulpengintzarekin lotutako gertakariak (Woodsworth 1998: 101-103).⁷ Edonola ere, irizpide nagusiak espazioa eta denbora izaten dira: itzulpengintzaz denaz bezainbatean, batez ere nazio jakin bateko itzulpengintzari buruzko lanak idatzi izan dira, edo lurralde zein kultur komunitate jakin baten ingurukoak. Oro har, mendeak, hamarkadak... eta gisako denbora-tarteak baliatu izan dira garaiak markatzeko. Hala ere, badira, bestelako irizpide historiografikoak: itzulpenmota edo testu-generoa, esaterako (gehien aztertu izan diren testu-generoak literatur itzulpena eta Bibliaren itzulpena izan dira). Historiografia bat idazteko, arlo jakin bateko eskolak zein joera espezifikoek ere egin dakieke erreferentzia, eta generoaren eta erakundearen eragina edo arloko antologiak edo aipuak ere izan daitezke lanak ardatzeko irizpide. Ildo horretan, hemen aztergai izango dugu zeren arabera sailkatu ote dituzten euskal literaturaren historiografoek literatur zein itzulpen-gertakariak eta zer motatako kapitalaren arabera baloratu izan dituzten itzulpenak.

Rubio Tobarren esanetan (2013: 247), itzulpenaren narrazio historikoari ez zaio behar besteko garrantzia eman literatur historiografietan: batetik, itzulpena hizkuntzarekin lotutako fenomenotzat jo izan delako gehienbat; bestalde, literaturaren narrazioa hizkuntza-literatura-nazioa hirukoari lotuta idatzi izan delako. Horrez gainera, literatur historiografietan autoreen obraren gehigarri txertatu izan dira itzulpenei buruzko aipamenak. Bestek beste, horri erreparatu diogu euskal literaturaren historiografien azterketan, itzulpenei buruzko aipamenek tarterik ote duten eta aipatzen diren autoreen obraren gehigarri gisa agertzen ote diren begiratzean.

Labur esanik, gure asmoa da euskal literaturaren historiaren narrazioa egiten duten literatur historiografia esanguratsuenetan (ikus 5. atalean corpusaren hautaketari buruzkoak) euskaratik eta euskarara eginiko itzulpenari buruzko errepresentazioak zein izan diren aztertzea eta diskurtsoek fokua non jarri duten azaltzea.

4. Itzulpenaren arkeologia, kritika historikoa eta azalpena

Method in Translation History liburuan (1998) itzulpenaren historiaren definizio-saiakera bat egiten du Pymek:

[Translation history] is a set of discourses predicating the changes that have occurred or have actively been prevented in the field of translation. Its field includes actions and agents leading to translations (or non-translations), the effects of translations (or non-translations), theories about translation, and a long etcetera of causality related phenomena. (Pym 1998: 5)

Jarraian, azpialorrak bereizten ditu: itzulpenaren arkeologia, kritika historikoa eta azalpena. Bada, sailkapen hori esku-eskura datorkigu euskal literaturaren historiografietan ageri diren itzulpenari buruzko diskurtsoak sailkatzeko.

⁷ Woodsworth iritzi berekoa da D'Hulst; dioenez, askotariko irizpide eta eremuetako eraginen arabera aritu ohi da itzulpengintzaren arloko ikertzailea: «Il adoptera les grandes divisions de l'histoire culturelle (Antiquité, Moyen Âge, Renaissance, Classicisme, etc.), ou bien il distinguera de grands axes théoriques qui lui paraissent globalement dominer des périodes plus souplement distinguées: la théorie de l'imitation, celle de la traduction-appropriation, de la traduction créatrice, etc (voir Ballard, 1992)» (D'Hulst 1995: 23-24).

Itzulpenaren arkeologia galdera hauei osoki edo zatika erantzuten dien diskurtso-multzoa da: nork, zer, nola, non, noiz, norentzat eta zertarako itzuli zuen? Hala, itzultzaileen ikerketa biografikoari buruzko katalogoak barne hartzen ditu alorrak. Kritika historikoa deritzon alorrari dagokionez, diskurtso multzo bat da, hain zuzen ere, itzulpenek humanitatearen garapena laguntzen edo oztopatzen duten moduari buruzko diskurtsoen multzoa. Azalpena, ostera, artefaktu historikoak zergatik gertatu ziren azaltzen duen historiaren arloa da; halaber, aldaketari edo garapenari nola lotzen zaizkion azaltzen du (Pym 1998: 5). Nolabait, arkeologiak eta kritika historikoak egintzekin eta testuekin dute zerikusia, eta, azalpenak, berriz, horiek arrazoitzearekin. Batez ere, arrazoitzea, hots, itzulpen baten atzean dauden helburu-sare eta beste arlo batzuekiko loturak agerraraztea zein gizartean itzulpenak irudikatzen eta sortzeko eragiten eta eraikitzen diren sareak eta indarrak ikusaraztea, besteak beste, botere-harremanekin daude lotuta; hala, dagokigun alor honetan argitu daiteke itzultzaileak aktore sozialak direnez. Garrantzi handia aitortzen dio Pymek arrazoitzeari eta, bere ustez, *zergatik?* da itzulpenaren historiako ikertzaileak bere buruari egin diezaiokeen galderarik garrantzitsuenak, ezen «A history that ignored causation would perhaps be able to describe actions and effects, it might even have a one-dimensional idea of progress, but it would not recognize the properly human dimension of documents and actions as processes of change» (1998: 5). Nolanahi ere den, itzulpenaren historiak hiru alorrak behar ditu, ez baitira inola ere aparteko sailak. Horrez gain, aipagarria da alor bakoitzak emaitzak plazaratzeko modu propioak dituela: «Archaeology is suited to lists; criticism is suited to analysis and argument; explanation is often best when close to good storytelling» (1998: 5-7). Bada, alor guztietako ikertzaileen ikerketen baturak eta behaketa orokorrak emango digute itzulpenaren historiaren ikuspegi zabala (Pym 1998: 8-9).

Ildo horretan, hemen aztertzen diren euskal literatur historiografietan ez diote autoreek itzulpenari itzulpen-ikasketen talaiatik begiratu. Guk, jakin, badakigu literatur historiografiei begiratzen ari garela itzulpenaren historiak ari den teorialari batek proposatutako ereduari jarraikiz, baina hala ere, guri oso baliagarri izango zaigu Pymen sailkapena literatur historiografiek egiten dituzten aipamenak eta itzulpenari buruzko diskurtsoa sailkatzeko eta aztertzeko.

Esan dugunez, literatur historiografoen diskurtsoen azterketa egingo dugu, baina ez dugu soilik itzulpengintzari buruzko pasarteak bilduma bat egin gura:

One cannot start studying a field just by collecting fragments that look like they might have something to do with that field. There must also be careful thought about what we are looking for, how we are likely to find it, and how the field itself is to be constituted. (Pym 1998: 11)

Metodoari buruzko gogoeta egiten ahaleginduko gara, Pymi jarraikiz, asko baitira itzulpenaren historiak diharduten lanei buruz egin ditzakegun galderak: euskal literaturaren historiografietan, nork idatzi du itzulpenez eta zein irizpideren arabera? Zein dira historiografo horien itzulpenarekiko ikuspuntuak? Nola definitzen eta deskribatzen dute itzulpena? Nor jotzen dute itzultzaileak? Halako galderak erantzun beharrez aztertu ditugu euskal literaturaren historiografiak. Aurrekoari gehitu behar zaio itzulpena bera definitzeko moduak ere alda daitezkeela lan batetik bestera: itzulpentzat jotako guztiak al dira itzulpenak? Egokitzapenak ere sartzen al dira itzulpenen bildumetan?

5. Euskal historiografia literarioen bilakaera eta azterketa honetarako hautatutako corpusa

Lau aro nagusitan sailkatzen du Casenavek *Euskal literaturaren historiaren historia* (2012: 24-67):

1857-1907 urte-tartean biltzen ditu kanpotik etorritako aditu eta filologoek Euskal Herriari buruzko monografietan euskal literaturaz idatzitako aipamenak (Michel eta Vinson ditu hizpide, biak ere Frantziako probintzietako ondare-bilketaren mugimenduan kokatu beharrekoak).

Fundatzaileen garaia deritzo 1920-1950 tarteari: orduan egin ziren euskal literaturari buruzko lehen saio orokorrak (esaterako Lhandek, Orixe zein Lafittek idatzitakoak; barneko ikuspegia zuten horiek, aurrekoen lanetako ikuspegiaren aldean).

Hirugarren aroa 1960an Mitxelenak idatzitako *Literatura vasca* lanarekin abiatzen da, eta beronek ekarri zuen, hain zuzen ere, eredu nazionala. Ildo horretan egindako lanak dira 1970eko eta 1980ko hamarkadetan giza zientzien teorien eta metodologiaren eraginaren eskutik etorritako jardunbidean eraikitakoak. Horien ezaugarriez honako hau zehazten du Casenavek:

Beraz, 60-eko hamarkadaren hastapenean Mitxelenarekin abiatu zen prozesuak ondorio argi batzuk bideratu zituen. 80-eko hamarkadaren atarian finkaturik zegoen eredu historiografikoaren arabera, euskal literaturaren historian ondoko oinarriak kontutan hartuak ziren:

- Euskaraz idatzitako testuak dira euskal literaturan sartzen direnak.
- Europa mailako «Literaturaren definizio modernista» aplikatzen zaio euskal literaturari.
- Europa mailan, literaturaren historia egiterakoan erabiltzen diren bi metodologia nagusiak erakarriak izan dira euskal eremura: historikoa eta soziologikoa. (Casenave 2012: 67)

Laugarrenik, 1980ko hamarkadaz geroztik, eguneratze teorikoa gertatzen da: «Kanpoan erabiliak ziren metodologiak euskal literaturaren azterketari egokituak izan dira 80-eko hamarkadatik hona: semiotika, harreraren estetika eta irakurleriarri buruzko teoriak, literaturaren soziologia, etb.» (2012: 77). Hiru puntuk ezaugarritzen dituzte ««patroi» berriaren oinarri «kontsentsualak»: literaturaren «definizio gaurkotua»; euskal literatura «objektu konplexu gisa»; sorkuntza garaikidearen nagusitasuna» (2012: 84). Orduetik aurrerakoan, euskal literaturaren historia egiteko eredu berri batez ari gaitzke Casenaveri jarraikiz.⁸

Casenavek azaltzen duenez (2012: 8-24), egun darabilgun euskal literaturaren eredu historiografikoa Mitxelenak finkatu zuen 1960ko hamarkadaren hasieran, eredu nazionalaren oinarri teorikoak eta historikoak baliatuta,⁹ eta orduz geroztik osatu egin da eredu hori, inguruko kulturetan gertatu bezala, indarrean egondako oinarri metodologikoak eta kritikoak baliatuta. Oro har, euskarazko testu idatzien his-

⁸ Zehaztasun gehiagorako, ikusi Casenave (2010).

⁹ «*Historia de la literatura vasca* liburutik, J.B. Orpustanen *Précis d'Histoire littéraire basque* (1996) obra arte, eredu historiografiko berdina egon da nagusi euskal kulturaren, preseski K. Mitxelenak finkatu zuena» (Casenave 2012: 56).

toria egitetik balio estetiko jakin bat duten testuen historia egitera igaro dira euskal literaturaren historiografoak.¹⁰

Mitxelena 1960an finkatutako ereduaz geroztiko historiografietan jarri nahi genuke artikulu honetan arreta, hots Casenaveren bilakabidean euskal literatur historiografien hirugarren eta laugarren aroetan eta, horretarako, Casenavek berak zerrendatzen dituen historiografietako batzuk aztertuko ditugu.

Arestian aipatutako aroetan idatzitako literatur historiografiak literatur ikasketetako metodologiei jarraikiz egindakoak dira, eredu nazionalaren arabera egindakoak zein eguneratze teoriko-metodologikoen ildoan egindakoak. Hain zuzen ere, euskal itzulpen-eremuaren autonomizazio erlatiboaren prozesua euskal literaturaren beraren autonomizazioarekin bat gertatu da (Ibarluzea 2017: 181-211), eta ikusi nahi dugu bide horretan zer nolako errepresentazioa izan duen itzulpengintzak Casenavek (2012) azaltzen duen literatur kritikaren garapen-prozesuan.

Bada, Casenavek, 1960-1980 bitartean kokatzen duen eredu nazionalaren eta giza-zientzien ekarpenari lotutako garaieren erakusgarri, honako lan hauek aipatzen ditu *Euskal literaturaren historiaren historia* (2012) lanean: *Historia de la literatura vasca*, Mitxelena (1960); *Historia de la literatura vasca*, Villasante (1961), sei liburukiz osatutako eta euskal kulturaren norabide nagusiak biltzen dituen *Euskal literatura*, Onaindia (1972-1990); Estornesek zuzendutako *Enciclopedia general ilustrada del País Vasco* lanean literaturari eskaintzen zaskion bost aleak; Jon Etxaideren *Hamasei seme euskalerriko liburua*, (1958; historia ez den arren hurrengo literatur historiografiagileentzako hainbat datu eskaintzen ditu). Halaber, giza-zientzien ekarpenari loturik aipatzen ditu Casenavek Ibon Sarasolaren *Euskal literaturaren historia* (1971) eta *Euskal literatura numerotan* (1974), eta Joan Mari Torrealdairen *Euskal idazleak gaur* (1977) lanak. Azterketa honetarako euskal literaturari buruzko monografia orokorrak hautatu ditugu, hots, liburuki bakarrean emandakoak eta euskal kulturari buruzko obra zabalagoetan zati ez direnak. Hala, Casenavek zerrendatutako artetik alde batera utzi ditugu Onaindiarena, Estornesena, Etxaiderena eta Torrealdairena. Sarasolaren kasuan, Casenavek aipatzen dituen bi lanak konbinatzen dituen 1976ko gaztelaniazko edizioa hautatu dugu, Casenavek aipatzen dituen 1971ko eta 1074ko biak biltzen dituen aldetik eta autoreak aurreko lanak zuzentzeko eta argitzeko tartea izan zuen aldetik (argitalpenaren kronologiari dagokio hautua, hortaz, eta ez historiografiaren argitalpen-hizkuntzari). Berdin jokatu dugu gainerako historiografiekin ere: historiografiak edizio bat baino gehiago izan dutenean, edo itzulita argitaratu diren kasuetan, azken bertsioa izan dugu aztergai.

Casenavek 1980az geroztiko eguneratze teorikoaren garaian, jarraian datozen «historia orokorrak» nabarmentzen ditu (2012: 69):¹¹ *Historia de la literatura euske-*

¹⁰ «Egungo egunean, orotan egiten den gisa berean, euskal literatura aktibitate estetiko autonomo bezala definitzen da. Ondorioz, definizio kontsentsuala ematen diogu literaturari: ez ditugu gehiago euskara idatziaren historia eta euskal literaturaren historia nahasten. Helburu estetiko jakin batekin idatziak izan diren testuak baizik ez ditugu onartzen literario bezala. Horregatik, xx. mende erdia baino lehen idatziak izan diren testuen parte handiena euskal literaturaren oinarrizko korpusetatik baztertuak dira» (Casenave 2012: 24).

¹¹ Garai eta literaturaren eremu bakarra jorratzen duten lanen zerrenda ere ematen du jarraian (Casenave 2012: 70), baina, hautaketarako-irizpideen berri ematean azaldu dugunez, ez dagokio gure ikerlanari.

rika (Mujika 1979), *Literatura Vasca* (Juaristi 1987), *Précis de littérature basque* (Orpustan 1996), *Euskal kultura gaur* (Torrealdai 1997), *Euskal literaturaren historia txikia* (Kortazar 1997), *Historia de la literatura vasca* (Askoren artean, Urkizu zuz. 2000). Lan horien artean Torrealdairena utzi dugu alde batera, lehenago azaldutako arrazoi berengatik. Horiez gain 2000. urtetik aurrera argitaratutakoen artean zerrendatzen ditu Casenavek Patri Urkizuren *Historia de la literatura vasca* (2000), Patxi Salaberri Muñoaren *Iraupena eta lekukotasuna*, 1900era arteko literaturaz ari dena, eta Iñaki Aldekoaren literatur historiografia, gazteleraz 2004an argitaratua (*Historia de la literatura vasca*) eta euskaraz 2008an emana (*Euskal literaturaren historia*). Horien arteko bakarra utzi dugu alde batera, Salaberri Muñoarena hain zuzen ere, 1900. urtean geratzen delako. Aldekoaren lanen artean, lehenago zehaztu bezala, bigarrena aztertuko dugu, baina 2008ko itzulpenean (lehenago aipatutako irizpidearekin bat).

Casenavek egindako zerrenda 2008an geratzen da, eta ordutik gaur arteko tartean literatur historiografiaren bilakabidearen erakusgarri diren beste bi historiografia ere gehitu ditugu zerrendara, hain zuzen ere, orduz geriztik Olaziregik eta Gabilondok argitaratutako lanak.

Hona hemen, hortaz, lehenbizikoz argitaratu ziren ordenean emanik (ordena horretan aztertuko ditugu, kasu batzuetan lehen bertsioa aztertu ez dugun arren lehenago azaldu bezala), itzulpenaren agerpenari erreparatzeko hautatu ditugun lanen zerrenda:

1. taula

Aztertutako historiografiaren zerrenda eta datuak

1. berts.	Ikerketa honetarako baliatutako bertsioa	
1960	Mitxelena (2011): <i>Historia de la literatura vasca</i>	Eredu nazionala ezartzea eta gizarte-zientzien ekarpena
1961	Villasante (1979): <i>Historia de la literatura vasca</i>	
1971	Sarasola (1976): <i>Historia social de la literatura vasca</i>	
1979	Mujika (1979): <i>Historia de la literatura euskerika</i>	Materialen ugaritzea & berritze metodologikoaren garaia
1987	Juaristi (1987): <i>Literatura vasca</i>	
1996	Orpustan (1996): <i>Précis de littérature basque</i>	
1997	Kortazar (1997): <i>Euskal literaturaren historia txikia</i>	
2000	Urkizu (2000): <i>Historia de la literatura vasca</i>	
2004	Aldekoa (2008): <i>Euskal literaturaren historia</i>	
2012	Olaziregi (2012): <i>Basque Literary History</i>	Azken hamarkadako lanak: eredu berriak
2016	Gabilondo (2016): <i>Before Babel. A History of Basque literatures</i>	

6. Euskal literatur historiografiaren azterketa

Aurreko atalean zehaztutako corpuseko historiografiak modu kronologikoan ekarriko ditugu jarraian, eta banaka-banaka ikusiko dugu bakoitzean itzulpenari lotutako zer-nolako tratamendua egiten duten lanen egileek.

6.1. Mitxelena ([1960] 2011): *Historia de la literatura vasca*

Hizkuntzalaria zen Mitxelena, baina literaturaz zabal eta zorrotz idatzi zuen; honela dio, Lasagabasterrek:

Si los escritos de Mitxelena sobre literatura —reseñas de libros, artículos, prólogos, etc.— pueden considerarse como textos «menores» en el conjunto de su obra y en comparación con sus trabajos lingüísticos y filológicos, vistos sin embargo en el contexto contemporáneo de la situación de la crítica literaria vasca, adquieren una dimensión si no nueva, sí al menos importante y decisiva. De hecho, a lo largo de más de treinta años, Mitxelena no deja de publicar en diferentes revistas del país su visión personal de la literatura vasca a través de reseñas de libros de autores vascos, tanto clásicos como modernos, pero también, y su curiosidad intelectual lo hace necesario y lo explica, escritores de otras literaturas. (Lasagabaster 2007: 238)

Izan ere, *Egan*, *Zeruko Argia*, *Anaitasuna* zein *Deia* agerkarietan eman zituen literaturari buruzko iruzkinak, eta, hortaz, 1950eko eta 1980ko hamarkada bitartean, Mitxelenaren irudia funtsezkoa izan zen literaturaren kritikan (Lasagabaster 2007: 238). Mitxelenak egindako ekarpena, orrialde-kopuruagatik ez eze, beste honegatik ere bada garrantzi handikoa: «por el excepcional conocimiento del euskera que sirve de base a su análisis de los textos literarios, por la serena lucidez de sus juicios, y por la excepcional cultura desde la que Mitxelena hace su crítica literaria» (*ibidem*).

1950eko hamarkadan Mitxelenak Orixeri eskatu zion 1927ko historiografia berri-ritu zezala, baina Orixek ezezkoa eman zion. Mitxelena bera lotu zitzaion lan horri, hortaz, Guillermo Diaz Plajak Madriletik eskaria egin zionean (Casenave 2012: 56).¹² Emaitza Diaz Plajak zuzendutako *Historia General de las literaturas Hispánicas* (Bartzelona, 1958) lanerako idatzitako *Literatura en lengua vasca* izan zen. Lan hori moldatuta ondu zuen gero Mitxelenak aztergai dugun historiografia-lan hau, eta Minotauro argitaletxean agertu zen, 1960an. Aurreko lan hartatik abiatu izanak azal litzake historiografiaren beraren zenbait ezaugarri, eta Madrilen argitaratzeko egin izana izan daiteke zenbait kronologia-hauturen arrazoia; adibidez, 1850. urtea hartu izana epemuga gisa aro bat sailkatzeko.

1960an Minotauro argitaletxean «Biblioteca vasca» bildumako VII. liburuki gisa agertutakoa, ondoren, 1988 eta 2001ean Erein argitaletxeak berrargitaratu zuen eta 2011n ere eman zuten *Luis Michelena. Obras completas* bilduman, XIII. liburukian.¹³

Casenavek azaltzen duenez, Mitxelenenak bi oinarri nagusi ditu: historialarien zehaztasuna eta ikertzailearen autonomia. Euskarazko testuekin osatu zuen euskal literaturaren corpusa, metodologia historikoari jarraitu zion, eta literaturaren historia kasu batzuetan gertakari politiko, ekonomiko eta kulturalekin lotu zuen. Corpusa hautatzean aurrekoen kanon-aukerak ezeztatu zituen, eta hiru hautu metodologiko egin zituen (Casenave 2012: 56-60): «Mitxelenarentzat, Euskal literatura, euskaraz

¹² Are gehiago, Joseba Andoni Lakarrak Koldo Mitxelena katedraren III. Biltzarrean (2012ko urria), Casenaveren hitzaldi baten osteko solasaldian aipatu zuenez, halako proiektu batean Orixek ez zukeen tarterik izango, Plajaren proiektuko partaideak ikertzaile entzutetsuak baitziren (Ikusi aipamena esteka honetan <https://www.youtube.com/watch?v=s2cpkw5-FrM>, 53: 43tik aurrera).

¹³ Azterketa honetarako baliatu dugun edizioa *Luis Michelena Obras completas* bildumako XIII. liburukian argitaratutakoa da. Hortaz, darabiltzagun orrialde-zenbakiak edizio horri dagozkio.

idazten den literatura da» (2012: 59); «Mitxelenaren bigarren aukera nagusia eredu «nazionala»-rena izan zen. Berritz ere erran behar da eredu «nazionala» finkatu zuela eta ez «nazionalista»» (2012: 59); «Hirugarren aukera nagusia, estetika mailan egin zuen, «literatura»-ren definizioan hain zuen. Hortan, Europako kulturaren nagusitu zen modernitatearen aukera egin zuen» (2012: 60).¹⁴

Mitxelenak berak aitortzen du hizkuntzalaria zela, eta ez literaturan aditua, «Al lector» izeneko hitzaurrean; bada, hargatik saiatzen da bere alorreko gaietan ahalik eta zehatzena izaten (1960: 84). Itzulpenei buruzko aipamenei dagokionez, bere lanean itzulpenak (zein bestelako testuak) sartu izanaz ondo jakitun da, eta batez ere hizkuntzaren ikuspegitik begiratzen die, gainerako testuekin egiten duen legez; euskal testuen historia egiten duela argi uzten du hasiera-hasieratik. Berritzulpenak eta sasi-itzulpenak ere identifikatzen ditu. Nolanahi ere den, aipatutako testuen garaiak aurrera egin ahala, itzulpenei buruzko aipamen gutxiago ageri dira.

Mitxelenak bere historiografian itzulpenaz darabilen diskurtsoari dagokionez, hiruretarik egiten du: arkeologia, azalpena eta kritika historikoa; ez du beti denetarik egiten, baina hirurak darabiltza antzeko neurrian, eta alde horretatik, orekatua da.

Mitxelenak ez dio produktuari soilik begiratzen, eta argi bereizten ditu itzulpenak eta sorkuntza-testuak: testu bat itzulpena edo sorkuntza-testua den ez dakienean, edo zalantzazkoa denean, beren-beregi aipatzen du. Bereizketa hori argia da, halaber, testuak iruzkintzeko moduan, eta lehenago esan bezala, hizkuntzazkoak dira balorazio gehienak, hizkuntza-ezaugarriak, dialektalak... xeheki aztertzen ditu; izan ere, itzulpenak berak eta itzulpenaren funtzionalitateak xede-testuak ezaugarritzen dituen ustekoa da Mitxelena. Leizarragaren lanaz ari dela, adibidez, testuinguruak, testu motak eta testuaren hartzaileak zein ziren kontuan hartzeak egilearen hautu linguistikoak moldatu zituela azaltzen du (1960: 115-116). Ikusten dugunez, itzulpen-testuak iruzkintzen dituenean, itzulpen-prozesu osoari erreparatzen dio, ez soilik produktu testualari: baliatutako bertsoiak, zubi-hizkuntzak, itzulpen-estrategiak... aipatzen ditu sarri, bai eta jatorrizko testuaren eta itzulpenaren arteko erkaketa egin ere.¹⁵ Ahal duenean, gainera, itzultzailearen habitusarekin eta itzulpenaren funtzioarekin lotzen ditu, eta funtzioak eta hizkuntza-ezaugarriak lotzeko saioak egiten ditu, batak besteari nola eragiten dion azalduta zenbait kasutan, hots, itzulpen diskurtsoen artetik azalpena eginez. Horrez gain, zenbait itzulpenen irismenari edo eraginei buruzko aipamenak ere egiten ditu (kritika historikoa). Adibidez, Mendibururen itzulpenak bertsolari baten baino gehiagoren inspirazioa piztu zuela esatean, itzulpenek

¹⁴ Casenavek aipatzen dituen hautuez mintzatu zen dagoeneko Lasagabaster (2007): «no hay propósitos innovadores, en cuanto a metodología y a los conceptos operatorios utilizados. El valor está en el rigor con que son tratados autores y textos, una periodización de la historia literaria vasca que, pese a su carácter provisional, está hecha generalmente con rigurosidad [...] y una conciencia clara en el autor de las limitaciones que tiene en el mismo punto de partida» (Lasagabaster 2007: 240-241).

¹⁵ Adibide baterako, begiratu Lardizabalen egokitzapenei buruz ari delarik egiten duen aipamena: «En el mismo límite del período que consideramos en este capítulo está Francisco Ignacio de Lardizábal, nacido y muerto en Zaldibia (1806-1855), autor de *Testamentu zarreco eta berrico condaira* (1855, reimpresso en 1887), arreglo del Royaumeont como el del labortano Larreguy, para el que sin duda tuvo presente la versión de éste. Es probablemente la obra que ha sido más leída en Guipúzcoa en los últimos cien años, y no sin razón: aunque algo monótono, Lardizábal es un buen hablista y un buen narrador. Se le debe también una *Gramatica vascongada* (1856), basada en Larramendi» (Mitxelena 1960: 160).

izandako harreraren era zabalkundearen berri ematen du (1960: 168-169). Zenbait autoreren kasuan, gainera, bereizi egiten ditu unean uneko itzulpen eta idazketa-estrategiak.¹⁶ Beste kasuren batean, ez da ausartzen testuari buruzko iruzkinik egiten, testuaren jatorrizko bertsioa ezagutzen ez duela eta.

Itzulpenen funtzioaz denaz bezainbatean, funtzio dialektologikoa, didaktikoa eta fundazionala aipatzen dira batez ere XIX-XX. mendeak baino lehen. Funtzio kulturalari dagokionez, Mitxelenak berak dioenez, itzulpen jakin batzuek literatur aroak markatzen dituzte, eta hori nabari da, batez ere, testu garaikideez ari delarik. «Entre dos siglos» azpiatalean, euskal literaturaren garai berri baterako zantzuak ikusten ditu Mitxelenak, eta itzulpenak ordura arte landu gabeko literatur esparruak jorrazteko bide gisa aurkezten ditu:

[...] se trata con empeño de buscar a la lengua nuevos campos de manifestación, de cultivar los que estaban sin cultivo, y por consiguiente es cada vez mayor el número de traducciones de obras profanas consideradas como modelos. En contraste con el cerrado utilitarismo anterior, la nueva literatura no deja a veces de ser demasiado desinteresada: no se sabe muy bien, en efecto, a qué público pueden estar destinadas algunas de sus producciones. (1960: 178)

6.2. Villasante ([1961] 1979): *Historia de la literatura vasca*

Luis Villasante frantsiskotar eta euskaltzainari Julio de Urquijo Filologia Mintegiak egin zion azterlan hau idazteko mandatua (1979: 17), eta 1961ean argitaratu zen *Historia de la literatura vasca*, Mitxelenaren historiarekin bateratsu.¹⁷ 1979an berargitaratu zen, zuzenduta eta osatuta,¹⁸ berrediziorako erreferentzia bibliografikoak, aurkibideak eta autoreen inguruko datu osagarriak gehitu zituen Villasantek (1979: 10). Villasanterena euskal literaturaren ikerketarako mugarrietako bat izan zen, batez ere bertan bildutako datuen ugaritasuna dela eta. Lasagabasterrek dioten moduan, Villasanterena, Mitxelenaren atzetik etorri ziren lanekin batera, «más que historias propiamente dichas, son por lo general «materiales» para una historia de la literatura vasca [...]. Hay una acumulación exhaustiva casi, de los datos empíricos: autores, catálogo de obras, fechas, etc.» (Lasagabaster 2007: 240). Ezbairik gabe, horixe da lan honen kasua, eta datu-bilketa handia izanagatik, ez dago datuak ikuspegi literarioa kontuan hartuta lotzen dituen haririk (*ibidem*).¹⁹ Villasantek berak hitzazurrean aitortu zuen: «En fin, por todo lo dicho, se comprende que nuestro libro presente por fuerza un aspecto un tanto abigarrado, una galería de personajes bilingües o

¹⁶ Begiratu Iztuetaen inguruko aipamen hau: «Como prosista Iztueta propende a la redundancia y no siempre supo manejar los neologismos manufacturados por Larramendi con la discreción que éste reservaba para las criaturas de su propia mente. Esto resulta particularmente evidente en las traducciones de documentos oficiales, cuyo texto vasco sería punto menos que ininteligible, como se ha solido indicar, si no fuera acompañado del original. Cuando se olvida del ornato, sin embargo, el lenguaje de Iztueta es castizo y natural» (Mitxelena 1960: 162).

¹⁷ Bidenabar, izen bera dute bi historiografiek, eta Mitxelenak hitzaurrea idatzi zion Villasanterenari.

¹⁸ Azken edizio hori darabilgu ikerketa honetan.

¹⁹ Iritzi berekoa da Casenave: «erran daiteke datu-bilketa bat eskaini zuela eta euskal idatziaren historia egin zuela euskarazko literaturarena baino» (2012: 62).

trilingües, con un elenco de obras en vascuence y otro de obras sobre vascuence, pero no escritas en vascuence, etc.» (1979: 21).

Villasante jakitun zen, halaber, ez zituela soilik «literatur» testuak bildu «euskal literatura» izendapenaren abaroan: «Nosotros queremos tomar el vocablo en su sentido amplio de todo libro o publicación escrito en lengua vasca, sin que esto quiera decir tampoco que nuestra intención sea citar o enumerar cuanto se ha publicado en dicha lengua» (1979: 20). Hala, hizkuntzari buruz egindako lanak ere, euskaraz zein beste-lako hizkuntzetan idatzitakoak, txertatu zituen Villasantek bere lanean. Alde batera utzi zituen, ostera, ahozko literaturako gaiak zein beste hizkuntza batzuetan idatzitako testuetan txertatutako euskarazko testu txatalak (1979: 20). Aldez edo moldez, idatzizkoaren historia egin nahi izan zuen. Literatur kritikariek nabarmendu bezala, datuak ahalik eta zehatzen biltzea zen Villasanteren xedea, eta berak ere hala aitortzen du, ez zedin berriz gertatu *Kempisaren* itzulpena lehenago inork egin ez zuela koan berrituzi zuen itzultzailearena (1979: 18).²⁰

Casenavek, aztergai dugun lanaren ezaugarriak eta historiografia-hautuak laburbiltzean dioenez (2012: 60-61), Villasantek helburu didaktikoa zuen, literaturaren historia lantzen zuten ordura arteko lanei urri eta eskas iritzirik, hutsunea betetzera zetorren berea. Egitura kronologikoa hautatu zuen: mendeka sailkatu zituen autoreak. Mitxelenaren eta Villasanteren obren arteko ezberdintasunari dagokionez, «Mitxelenak obra literarioen kanon bildu baten aukera egin zuelarik, harek egin ahal zabaldu egin zuen. Gainera, sarreran garbi utzi zuen ber, ez zen literaturaren eremura mugatu. Euskaraz idatzi ziren idazlanen biltzera saiatu zen» (*ibidem*).

Villasanteren historiografian nabarmentzekoa da, halaber, euskarari buruzko ikerketak eta literaturaz harandiko hainbat lan zerrendatu zituela, denak ere ordena kronologikoan emanak, menderik mende, eta mende bakoitzerako azpiatal bi, mugaz alde bateko eta besteko autoreen berri emanek. Halaber, nabarmentzekoak dira editoreez zein edizio-gintzaz egiten diren oharrak: sarri ematen du informazioa inprimategiez, edizio-zuzenketez, inprimatutako ale-kopuruez eta abarrez. Autore bakoitzaren biografiaz eta bibliografiaz gain, autore horiei buruz egin izan diren lanen berri ere ematen du. Lantzean behin euskal obren iruzkin kritikoa egiten ditu, baina, oro har, beste ikertzaile edo kritikarien hitz eta ikerketak baliatzen ditu horretarako. Alde horretatik, itzulpengintzaren historiarako datu arkeologiko asko dakartza.

Historia de la literatura vasca lanaren bukaeran, gaikako aurkibide bat txertatu zuen Villasantek (1979: 479-487), bai eta aurkibide onomastiko bat eta aurkibide toponimiko bat ere. Gaikako aurkibideko itzulpenaren presentziak berak islatzen ditu Villasanteren historian itzulpenari dagokion errepresentazioaren hainbat alderdi. Mende bakoitzean aipatutako autore- eta obra-kopuruaren estimazioa eginik, eta kontuan hartuta argitaratutako itzulpenen kopuruak, liburuenak bezala, gora egin

²⁰ Honelaxe azaltzen du Villasantek: «Un buen cura de aldea, animado de los mejores sentimientos e intenciones, nos mostró hace aún pocos meses, una traducción que había hecho él al vasco de la *Imitación de Cristo*. Este creía ingenuamente que nadie anteriormente había hecho este mismo trabajo. Basta hojear nuestro libro para ver que el *Kempis* es tal vez el libro ascético que más veces se ha traducido en nuestra lengua, en todas las épocas y dialectos. Probablemente a más de uno de los anteriores traductores le pasó lo mismo, o sea, que ignoró la existencia de autores que le habían precedido en el mismo trabajo» (1979: 18).

zuela menderik mende, itzulpenen agerpen-kontzentrazioerik handiena, historiografia honetan ere, XIX. mendera arteko garaietan agertzen da, eta XX. mendean nabarmen gutxitzen da.²¹ Aipamen-kopurua handiagoa bada ere, kontuan hartzekoa da berdin gertatzen dela publikatutako obra-kopurua osotara hartuta. Bestalde, azpimarratzekoa da erlijio-gaietako obren itzulpenen multzoak historiografia honetan hartzen duen lekua (gaikako aurkibidean itzulpenari lotuta aurkezten diren 24 gaietatik 13 dagozkie testu erlijiosoen itzulpenei). Aurkibide onomastikoari begiratuz gero (1979: 447-467), «itzulpen» edo «itzultzaile» gisa honako bi hauek baino ez datoz sailkatuta: «Larreguy (uno de los traductores de Dasconaguerre)» (1979: 458) eta «Oteiza (traductor bíblico)» (1979: 462). Beraz, badirudi itzulpenari lotutako aipamen guztiak ez direla aurkibide onomastikoan «itzultzaile» gisa soilik sailkatutako autoreen inguruan egiten edo, bestela esanda, itzuli duen oro ez dela «itzultzaile» gisa katalogatzen. Nabarmentzekoa da, beraz, Villasantek zenbaitetan itzulpena eta idazketa mugatzeko edo bereizteko zailtasuna agertzen duela, eta itzultzaile/egile bereizketak lausoak direla sarri.

Azalpena eta kritika oso modu apalean egiten ditu Villasantek, eta, batez ere, itzulpenen inguruko datu arkeologikoak ematen ditu. Villasanterenean badago, ildo horretan, bereiztasun bat; hain zuzen ere, eskaintzen dituen datuen ugaritasunari lotuta: aurreko historiografietan agertzen ziren ohiko datu arkeologikoez gain (nork-zer-noiz itzuli zuen, adibidez), datu gehigarriak ematen ditu edizio gintzaz, inprimategiez, lanen zabalkundeaz, argitaratu gabeko lanez, lanei buruz egindako oharrez eta ikerketez... Bestela esateko, edizioen historiografia egiten du, eta, alde horretatik, itzulpenen edizioaren historiarako datuak ematen ditu. Beste historiografo batzuentzako datu aberatsak uzten ditu, edo, Lasagabasterren hitzak parafraseatuta (2007: 240), «euskal itzulpengintzaren historiarako materialak» ematen ditu, datu arkeologiko horietatik abiatuta itzulpengintzaren historiarako azalpena edo kritika egin ahal izateko.

Villasantek ez du modu esplizituan gogoetarik egiten bere historiografian itzulpenak txertatzeaz zein horien inguruko balio literarioaz. Edonola ere, bere diskurtsoetik ondoriozta daiteke batzuetan zalantza egiten duela auziaren inguruan. Hala izanik ere, Villasanteren hitzetan itzulpen batzuek literatur balio handia dute, baina nabarmentzekoa da hori justifikatzeko ematen dituen adibideen artean egokitzapenak izatea nagusi; gure ustez, horrek eta kultur egokitzapenak goratzeko egindako aipuek egokitzapenak sorkuntzara lerratzeko joera adierazten dute.

Villasantek zenbait itzulpenen inguruko balorazioak egiten ditu, eta, oro har, bietarik baliatzen du itzulpenak iruzkintzeko: inoren arrazoiketa edo norberarena. Besteren hitzak darabiltzan aldetik, eta besteren ikerketak eta lanetako aipamenak dakartzan aldetik, Villasanteren lana, historiografo honen iritzi-iturri bainoago, bestelako testu eta literatur kritikariek zenbait itzulpen-lani buruz agertutako iritzi-iturritzat jo dezakegu. Villasantek itzulpenak iruzkintzeko bere hitzak darabiltzanean, batez ere bere ideia linguistikoak azaleratzen ditu. Edonola ere, itzulpen-prozesuari begiratzean, hizkuntza-aldaketa hutsari begiratzetik haratago (testuaren egitura-aldaketei

²¹ Agerpenei mendeka begiratuz gero, honako hau da sarrerren banaketa: gaikako aurkibidean itzulpenari eskainitako 40 sarreretatik 3 XVI. mendeko itzulpen-lanei buruzkoak dira, 3 XVII. mendekoei buruzkoak, 9 XVIII. mendekoei buruzkoak, 14 XIX. mendekoei buruzkoak eta 11 XX. mendekoei buruzkoak.

ere begiratzeko diela nabarmentzeko da), harrerari ere erreparatzen dio, eta zenbait itzulpenek izandako zabalkundeaz ere mintzo da, hartzailak ere kontuan hartuta. Villasantek irakurleriak ontzat jotako itzulpenari irizten dio itzulpen ona, hots, garaiko irakurleen zaletasunetara egokitzen dena.

Orokorrean, auto-erreflexibitatearen alde egiten du Villasantek maila diskurtsiboan (praktikan bere garaiko ideietatik ari bada ere): dioenez, itzulpenari buruzko iritziak aldatu egiten dira historian zehar, eta historia egiten duenak jakitun izan behar luke bizi duen garaitik egiten duela eta bizi duen garaia baldintzaturik egiten dituela iruzkinak.

6.3. Sarasola ([1971] 1976): *Historia social de la literatura vasca*

Batez ere lexikologia eta lexikografian egindako ekarpen zabala zor diote euskal ikasketek Sarasolari, baina bestelako langintzetan ere ibili izan da, eta hainbat lan argitaratu eta koordinatu ditu; esaterako, euskal testuen edizio gintzan zein euskal literaturaren esparruan. Saiakerak, poesia eta narrazioak idatzi izan ditu eta aztergai dugun literaturaren historiografia hau idatzi zuen garaian²² aritu zen batez ere literaturaren inguruan.²³ Sarasolak badu itzultzailetik ere, eta 1970ekoak dira, esaterako, besterekin elkarlanean itzultitako hainbat lan.²⁴ 1970eko hamarkadan emandakoak dira, halaber, *Euskal literaturaren historia* (Lur, 1971), *Txillardegi eta Saizarbitoriaren nobelagintza (irakurlearentzat gidaria)* (Kriseilu, 1975), *Euskal literatura numerotan* (Kriselu, 1975) eta *Historia social de la literatura vasca* (Akal, 1976).

Bada, zehazki, azken lan hori 1971ko lana osatuta eman zuen: besteak beste, 1975eko *Euskal literatura numerotan* laneko zenbait datu txertatuta eta erdal irakurlearentzako ohar argigarriak emanez. *Historia social de la literatura vasca* (Akal, 1976) 1971n emandako *Euskal literaturaren historia* (Lur) gaztelaniazko bertsioa da, Jesús Antonio Cid-ek gaztelaniaz jarria eta Sarasolak zuzendua eta gainbegiratua, erdal irakurleak ezagutuko ez dituen alderdiak argitzearen (1976: 11-12).

Cidek Sarasolaren lanari egindako hitzaurrean gaztelaniazko bertsio hau beharrezkotzat jotzen du euskal literaturaren ezaugarriak eta bilakabidea bestelakoak direlako gaztelaniazko literatuarenaren aldean, eta haren hitzetan, bertakoei dagokie tokian tokiko literaturaren berri ematea:

Tratándose de la literatura marginal de un país de cultura disglósica hace siglos, al lector peninsular tal vez le sea difícil admitir que una traducción al euskera del Kempis, unos sermones de Mendiburu, o un mismo poema social de Aresti, sean obras más «vascas» que, por ejemplo, La Leyenda de Jaun de Alzate. Debo confesar que ese

²² 1971koa da euskarazko bertsioa, aztergai dugun hau 1976an gaztelaniaz argitaratu bazen ere.

²³ 1967an, esaterako, *Kriseilu* argitaletxea sortu zuen beste hainbat lagunekin, bai eta *Lur* argitaletxea ere, 1969an; *Zeruko Argia*, *Jakin*, *Oh! Euzkadi* eta *Anaitasuna* aldizkarietako batzordekide izan zen; Euskaltzaindiaren Lizardi poesia-saria jaso zuen 1966an eta Mikel Zarate saiakera-saria 1971n.

²⁴ Arantza Urretabizkaiarekin batera itzuli zuen Sarasolak *Afrikan iraultzaren alde* (Frantz Fanon, Lur), eta Arantza Urretabizkaiarekin eta Ramon Saizarbitoriarekin batera *Mendebaleko ekonomiaren historia: merkantilismotik 1914-era arte* (Lur). Bestelako itzulpenak ere egin izan ditu Sarasolak, esaterako *Kandido* (Voltaire, Lur) zein *Teseu* (André Gide, Elkar). Sarasolaren itzulpenen zerrenda EIZIE elkartearen Nor da Nor datu-basean dago ikusgai: <http://nordanor.eus/nor?id=702>

es mi caso, pero no se trata ahora de saber cuál es nuestro caso sino, por una vez, de entender cuál es el suyo, y la impresión es que cuando la parte sustancial de un pueblo decide mantener su identidad y no relegarla a residuo folklórico para usos turísticos, la claridad de formulaciones es una exigencia mínima y es a ellos a quienes compete trazarlas. (1976: 8)

Cidek jarraian adierazten du gaztelaniazko irakurleak lehenago ere Mitxelena eta Villasanteren lanak bazituela, baina Sarasolak lan honetan euskal literaturaren bilakabidea euskal gizartearen bilakabidearekin lotzeko saioa egiten duela, eta hargatik dela interesgarri (1976: 8-9).

Hala, 1976ko gaztelaniazko bertsiorako, Ciden hitzaurreaz gainera, Sarasolak beste hitzaurre bat gehitu zion 1971ko lanari. Hitzaurre horretan hizpide ditu izenburuak eta autoreak izendatzeko baliatutako moldeak, *Euskal Herria* kontzeptu geografikoari buruzko azalpenak, euskal hiztun-kopuruen araberrako zonaldeen sailkapena, dialektoei buruzko argibideak, literatur ekoizpenari, idazleen profiei zein euskal irakurleei buruzko datuak, euskara batuaren historiari buruzko jakingarriak eta hizkuntza-molde hori darabilten obren eta idazleen joerak. Datu horietako asko, besteak beste itzulpenen zenbatekoa, Sarasolak hitzaurrean bertan zehazten duenez 1975eko *Euskal literatura numerotan* lanetik ekarriak dira.

Bi hitzaurre berri horien ondoren, 1971ko lanak zekartzan atalak datoz: «Prólogo a la edición vasca», «Primera parte 1545-1901», «Segunda parte 1901-1964» eta «Tercera parte 1964-1971». Azkenik, arestian aipatutako «Cuarta parte (Autores y obras)» atala dakar, gaztelaniazko argitalpenerako osatua eta moldatua.

Liburuaren mamari dagokionez, ordura arteko historiografieta garrantzitsutzat jotako hainbat testuri balio literarioa kentzea eta ordura arteko historiografieta literatur ikuspegitik balioetsi ez ziren testuak goratzea da Sarasolaren asmoa. Izan ere, Sarasolaren ustez, literaturaren eta euskal testuen historia, biak bat ziren ordura arte, eta irizpide linguistikoen arabera aztertu ziren testu guztiak (1976: 31). Gisa berean, literatur eremuaren autonomizazioa dagokigun historia-lan hau idazten duen garaian gertatzen ari dela adierazten du, eta jakitun da berak idatzitakoa autonomizazio horren eragile edo emaitza dela, alde edo molde. Literaturaren historia egiteko irizpide literarioak aintzat hartu behar direla uste du, ordura arte egin ez bezala (1976: 57).

Asmo zehatz batekin idatzi zuen Sarasolak bere historia soziala, eta, jakina, adituek diotenez, egin zion ekarpenik euskal literatur historiografieta historiari:

Había que hacer una historia social de la literatura vasca, en un intento de superar lecturas planas y meramente empíricas de nuestra historia literaria y ayudar a desmontar visiones demasiado ingenuas, beatíficas y provincianas de nuestro presente y sobre todo de nuestro pasado literario. Sin embargo, el estudio general adolece de una lectura demasiado mecánica y en el fondo de «reflejo» de la relación literatura-sociedad, limitaciones que apenas se corrigen con las matizaciones, notas a pie de página o ampliación de la última parte del trabajo, que se han añadido a la versión castellana, la cual el autor ha titulado precisamente *Historia social de la literatura vasca*. (Lasgaster 2007: 242)

Kritikak kritika, hainbat berrikuntza zor zaizkio Sarasolaren lanari. Aipatu dugu lehenago literaturaren ikuspegi soziala baliatzea. Bada besterik, hala nola hausturaren kontzeptua baliatu izana: «Euskal literaturaren bi fetxa nagusiak, 1901 eta 1964, alde edo molde gertakizun politiko biri lotzen zaizkie» (Casenave 2012: 94). Bes-

talde, literatur ekoizpena zenbatestea ere berrikuntza da:²⁵ aurretik aztertu ditugun bi historiografietan, esaterako, ez zegoen halakorik. Bada, itzulitako obrak ere zenbatzen ditu literatur ekoizpenaren barruan, baina ez du irakurketa zehatzik egiten itzulpenek literatur ekoizpenean izandako lekuaz.²⁶

Berariaz aipatzen du Sarasolak badakiela euskal literaturaren historiografian itzulpen lanak sartu dituela, eta nolabait justifikatu egiten du, esanez gure literaturaren ezaugarriekin lotu beharrekoa dela, baina beste literatura batzuetan albo batera utziko lirakeela egokitzapenak eta itzulpenak literatur historiografia batean (1976: 39). Ildo horretan, ordura arte literatur historiografietan kontuan hartutako zenbait lanen literatur balioa ukatzen du Sarasolak. Hain zuzen ere, itzulpenak direlako ezin dira sorkuntzarekin parekatu. Hara zer dioen Leizarragaren lanez ari dela:

[...] no contienen apenas una página que no sea traducción. Por este motivo, no se puede comparar al escritor Leizarraga con el escritor Axular, como ahora algunos pretenden hacer, pues en la labor de traducción que realiza Leizarraga no existen posibilidades para la creación literaria. Otra cosa muy distinta es comparar la lengua de Leizarraga con la de Axular. (1976: 40-41)

Itzulpen-lanak eta sorkuntza-lanak zaku berean sartzerik ez dago, beraz. Fenomeno bitxi bat agertzen zaigu jarraian: itzulpena bera baliatzen da lehenago ukatzeko erabili den modu berean. Izan ere, lan bat itzultzea lan horren legitimazio-bide da: «La obra de Axular ha podido ser traducida a otra lengua, como sucede con las obras maestras de todas las literaturas, lo cual no tendría sentido en el caso de Leizarraga» (Sarasola 1976: 41); alabaina, era berean, lerro batzuk lehenago zioenaren haritik, testuak literaturtasuna galtzen du xede-eremuan txertatzen denez gero.²⁷ Are gehiago, itzulpenean ere agertzen diren zenbait auzi, sormen-testuetan estetikoki balioets daitezke Sarasolaren ustez (ez, oster, itzulpenen kasuan):

Como Leizarraga, Axular era consciente del problema de la falta de unidad lingüística, y en este sentido se expresa en su prólogo «Irakurtzaileari». Pero Axular ha sido el primero, y último hasta ahora, en nuestra literatura, que ha sabido convertir este problema en un valor estilístico. (1976: 45)

Leizarragarekin erabilitako ikuspegi beretik egiten ditu Orixeren itzulpenen aipamenak; izan ere, bere lana aurkeztean ere auzitan jartzen da itzulpenen literatur balioa:

El escritor más importante de este período, lo que no quiere decir que sea el mejor, es Nikolas Ormaetxea «Orixe». En esa opinión concurren todos los críticos.

²⁵ Gogoratzekoa da argitalpenen kopuruak ematen dituela taula batean.

²⁶ Ekoizpena kuantifikatzen eta sailkatzen aritu zeneko zailtasun baten berri ematen du Sarasolak laugarren kapituluaren bukaera aldera: «Otra de las clasificaciones fue obras originales/traducciones. También esta clasificación presentó dificultades, debido al gran número de adaptaciones de obras escritas en otras lenguas que presenta la literatura religiosa vasca» (1976: 179-180). Esan bezala, egokitzapenak literatur ekoizpenaren barruan jatorrizko sorkuntza-lanen edo itzulpenen artean sailkatzeko zailtasuna ageri zaigu pasarte horretan.

²⁷ Hona hemen beste adibide bat: «Desde un punto de vista estrictamente lingüístico, la obra de Leizarraga y otros autores está, en realidad, más lograda en algunos aspectos que la de Axular. No puede, en cambio, decirse lo mismo en cuanto al valor literario; desde este ángulo el caso del autor de *Guero* es excepcional dentro de la literatura vasca» (1976: 45).

Cuando se habla de «Orixe» es obligado decir que se trata de «el escritor más representativo de su tiempo» o que es «el mejor de los prosistas vascos»; pero, aunque muchos piensen lo contrario, no es serio atreverse a afirmar que es «el mejor autor de la literatura vasca». El caso de «Orixe» se asemeja en mucho al de Leizarraga. Si se analiza su obra con un criterio literario, sólo pueden tenerse en cuenta sus poemas y algún trabajo en prosa, porque todo el resto de su producción son traducciones. (Sarasola 1976: 90)

Idea bera berresteko balio digu lanaren hirugarren kapituluan, euskal literatura-ren ikuspegi eta planteamendu berriak azaltzen dituenean, itzulpenaren aipamenik ez egitea. Betiere Sarasolaren hitzei jarraikiz, beraz, literaturtasuna jatorrizko lanetan gordetzen da, eta ez itzulpenetan. Horrek ez du kentzen, ostera, itzulpen-testuak balio linguistikoa izatea eta hizkuntza lantzeko tresna izatea: «En lo que toca a la lengua, en cambio, no sucede lo mismo; «Orixe» conocía admirablemente el euskera y lo manejaba con igual maestría en las traducciones que en sus obras originales» (1976: 91).

Labur esanik, Sarasolaren xede nagusia da ordura arte irizpide linguistikoz iruzkindutako literaturari irizpide literarioz begiratu behar zaiola aldarrikatzea. Era horretan, saioa egiten du ordura arte behin eta berriz aipatutako zenbait lani balio literarioa kentzeko eta balio linguistikorik ez zutela-eta aipatu izan ohi ez ziren testu batzuk goratzeko; hain zuzen ere, arrazoitze horretarako darabil, sarri, itzulpenen aipamena: itzulpena bera baliatzen du itzulitako obrek xede-eremuko literatur lan gisa izan dezaketen balio literarioa ukatzeko. Bada, azken hori paradoxikoa gerta daiteke, literatur lanen legitimazio-bidetzat ere jotzen duelako itzulpena;²⁸ halere, nolabait, behin lan bat itzulita, balio linguistikoa besterik ez du itzuli den eremuan Sarasola-erentzat.

Itzulpenei buruzko gainerako aipamenak literatur ekoizpena kokatzeko darabiltza (datu arkeologikoak ematen dira, batez ere, denboran aurrera egin ahala desagertzeko joerari jarraituz). Halaber, zenbait testu fundazionalen berri emateko egiten dira aipamenak; esaterako, modu esplizituan ez badio ere, eleberrigintzaren lehen pausoez ari dela:

Tras la traducción de una obra de J.B. Dasconaguerre, que apareció en 1870 con el título *Atheka Gaitzeko Oihartzunak* (=Ecos del paso malo), el ensayo novelístico de Elissanburu antes citado y la adaptación por A. Apaolaza de un relato de A. Trueba. *Patxiko Txerren* (1890), la actividad novelística comienza con el siglo. (1976: 146)

Kritika historikoa egiten du, hortaz, itzulpenak eleberrigintzaren bilakaeran izandako tarte ikusaraziz. Antzeko zerbait gertatzen da saiakerari dagokionez, eta hara zer dioen «La literatura actual» azpiatalean, saiakera hizpide hartuta: «Índice significativo de este proceso constituyen las traducciones de las obras de clásicos marxistas que comenzaron a publicarse a finales de los años 60» (1976: 175). Genero horretan

²⁸ Loidiren obra katalanera itzuli izana legitimazio-bidea dela-eta aipatzen duelakoan gaude: Idea hori Loidiren lana aipatzean errepikatzen da: berariaz zehazten da Loidiren obra jakin bat beste hizkuntza batera itzuli izana, obraren harrera onaren adierazle gisa: «José Antonio Loidi (1916). Farmacéutico. *Hamabost egun urgain'en* (=Quince días en Urgain) (1955) novela policíaca bien estructurada de original desenlace, muy bien acogida por crítica y público. Ha sido traducida al catalán, *Quinze dies à Urgain* (1961)» (Sarasola 1976: 158).

rako sarbide izan ziren, hortaz, itzulpenak. Bide horretan, itzulpenaren kritika historikoa ere egiten duela esan dezakegu.

6.4. Mujika (1979): *Historia de la literatura euskerika*

Luis Maria Mujika irakaslearen lanen arteko²⁹ *Historia de la literatura euskerikak* ez du oihartzun handirik izan euskal ikasketetan. Lasagabasterrek ez du aipatzen 2007ko artikuluan. Casenavek, ostera, zerrendatu egiten du: izenburua eta egilea aipatzen ditu 2012ko lanean, «4. Euskal literaturaren historia berritua (1980-2000)» kapituluan, garai hartan unibertsitateetako sail berriek premiak agerrarazita euskal literaturaren historien eskaria indartu eta eskaintza joritu egin zela azaltzean (1976: 69). Bada, aztergai dugun Mujikaren historia 1979an argitaratu zen, Haranburu argitaletxean. Badirudi kritikak eta ikerketak ez diotela lan honi tarte gehiegi eskaini, baina guk atal bat eman nahi diogu hemen, alde edo moldez itzulpengintzari buruzko aipamen sistematikotasunik gabekoen, zehaztugabeen zein gaitzesleen erakusgarri baita. Kontraesana da gure ustez Mujikaren aldetik «itzulpen baino» ez direnak ez aipatzea xede izatea bere lanean, baina itzulpenak sarri izatea hizpide.

Gainerako historiografietan bezalaxe, batez ere XVII. eta XVIII. mendeetan egiten dira itzulpenei buruzko aipamenak, eta historiografiaren kronologiak aurrera egin ahala zehaztapenak eta aipamenak nabarmen urritzen dira. Datu arkeologikoak eta kritika historikoa egiten ditu, baina ez modu orekatuan. Orokorrean, itzulpenaren balio literarioa ukatu egiten da Mujikaren historiografian, eta sarreran itzulpenei tartetik egingo ez diela dioten arren («Nos parece improcedente el nombrar a una gran cantidad de autores, que en realidad no son sino traductores de obras extranjeras o bien simples acomodadores de temarios religiosos», 1979: 8-9), eskaini eskaintzen die tartetik historiografia osoan zehar. Sarri aurki ditzakegu itzulpeni buruzko adierazpide gutxiesleak; Sarako Etxeberriz ari denekoa,³⁰ adibidez, non sorkuntza-literatura goratzeko, itzulpena ukatzen den. Xurioren lanak ere ildo berean iruzkintzen ditu,³¹ «itzulpenak baino» ez direla esanez, bertako estiloen egindakoak «badira ere». Bestelako balioa esleitzen dio itzulpenari Mujikak, linguistikoa,³² eta itzulpena ez igartzeko goratzen da.³³ Nolabait, itzulpena hizkuntza zorrozteko tresna da, euskara lantzeko bidea, ez sormen-ariketa literarioa.

²⁹ Besteak beste, bereak dira *Diccionario General y Técnico* (Ediciones Vascas, 1977) gaztelania-euskara eta euskara-gaztelania hiztegia eta Gipuzkoako hainbat herritako toponimia-biltzeko lanak. 1982an, *Latina eta erromanikoaren eragina euskaran* (Sendoa) argitaratu zuen; 1985ean, *Euskal lirika tradizionala* (Haranburu); 1983an, *Lizardiren lirika bideak* (Haranburu); 1984an, *Miranderen poesigintza* (Haranburu). Literatur sorkuntzan ere oparoa izan da Mujika: eleberriak, poesia- eta ipuin-liburuak argitaratu ditu 1963az geroztik gaur arte. 1990eko hamarkadaren erdialdean *Egan* aldizkariaren koordinazioa hartu zuen.

³⁰ «La obra euskérica de Etxeberri de Sara tiene valores intrínsecos. No se trata, como en algunos otros casos, de una producción de mera traducción o acomodación, su obra es original» (1979: 170).

³¹ «Xurio es de destacar, junto a otros autores labortano-suletinos, por su estilo castizo, aunque sus obras solo constituyen traducciones» (1979: 177).

³² Hemen argi ikus daiteke: «Aunque la producción literaria de Leizarraga (por ser traducción) no alcanza las cotas de la obra de Axular, tenemos en él un ejemplo válido de forjador del idioma, en situaciones más difíciles que hoy respecto a la validez literaria del euskera» (1979: 104).

³³ Adibide baterako: «El estilo de Xurio es natural, rico y transparente; no se notan forcejeos en su euskara» (1979: 178).

Hizkuntzazko ekarpena positiboa da kasu batzuetan: «Con todo, el hecho mismo de escribir supone, a veces, aportaciones positivas al cultivo del euskara, como en el caso de Pierre D'Urte o de Xurio» (1979: 179).³⁴ Eta negatiboa beste batzuetan: «Muestra de ese idioma de «laboratorio» es esta traducción *indigesta e ininteligible* del «Padre nuestro»» (1979: 331) edo «Traduce a un euskara tortuoso esa obra, tantas veces vertida a nuestro idioma, de Kempis» (1979: 338) dioenean, adibidez.

Itzulpenen alderdi positibora igarota, poesian, esaterako, itzulpenek berrikuntzak ere ekarri dituztela ondoriozta daiteke Gazteluzarrez ari delarik eta itzulpenaren bidez metrika berriak landu direla dioenean.³⁵ Bestalde, «El «utilitarismo religioso» impulsa a los autores a trabajos de versión o de simple acomodación» (1979: 179) bezalako aipamenteratik ondorioztatzen dugunez, egokitzapenak ere horixe dira: bertsioak edo moldaketa sinpleak. Etxekotzea goستن da testu bat hizkuntzaz aldatzean, baina, era berean, egokitzapenak itzulpenetara lerratzen ditu, ez sormen-testuetara.

6.5. Juaristi (1987): *Literatura vasca*

Jon Juaristik Filologia Erromanikoa ikasi zuen Deustuko Unibertsitatean eta garai berean idatzi zuen *Euskararen ideologiak. Etorkiak* (1976) izeneko lana. Idazlelangintzan ere hasi zen sasoi hartan eta, besteak beste, *Pott bandan* ibili zen Atxaga, Sarrionandia, Ertzilla, Iturralde eta Ordorikarekin batera. Gabriel Arestiren obra aztertu zuen, baita gaztelarara itzuli ere. Hain zuzen ere, Arestik utzitako arrastoa agerikoa da azpiatal honetan aztergai dugun historiografian ere; izan ere, Juaristik aitortza egiten dio hitzaurrean, literatur idazleak bereizten irakatsi izanagatik.³⁶

Juaristik 1987an plazaratu zuen hemen aztergai dugun *Literatura vasca* (Taurus), «Historia crítica de la Literatura Hispánica» bildumako 29. alea.³⁷ Juaristiren historiografia honen berrikuntzetako bat da ikuspegi konparatista baliatu izana. Horrez gain, Mitxelena egindako hautu historiko eta soziologikoak egiten ditu Juaristik, eta Sarasolaren lanean oinarritzen da (Casenave 2012: 72). Izan ere, eta aipatu berri du-

³⁴ Bide beretik egina da Ubillosen katiximaren izenburuari jarraitzen dion honako zehaztapen hau: «que no es sino la versión del catecismo de Fleury» (1979: 205); bada, esateko moduak garrantzia duela eta, kasu honetan bertsio bat «baino» ez du kontsideratzen Mujikak beste hizkuntza batetik ekarritako lanaren egokitzapena.

³⁵ «Sin duda, Gazteluzar es un poeta superior a Argiñarats, Harizmendi y Joanes de Etxeberri, especialmente, por la variedad de sus ritmos. Tal variedad hace que la tendencia a la monotonía de las estrofas de Etxeberri, Argiñarats y de otros se vea en Gazteluzar remozada de mayor movimiento y claridad. Si bien en el origen de los muchos de los ritmos de Gazteluzar está el *latín litúrgico* de cantos e himnos, el hecho de salir de uno a dos modelos rítmicos hace que su poesía sea más espontánea y variada.

En el trasfondo de ciertos cuartetos, sextetos, etc. de Gazteluzar hay que ver una influencia (directa o indirecta) de cantos e himnos latinos. La misma labor de traducir los himnos latinos ha conducido a ciertos autores a seguir la métrica del original. En efecto, himnos como «*Pange Lingua*», «*Dies Irae*», «*Veni creator spiritus*», «*Jesus corona celsior*», «*Ave maris stela*» y otros han dejado impronta próxima, tanto en Gazteluzar, como en Argiñarats (al menos, en parte). No se ha de olvidar que una buena parte de la poesía románica de España, Italia, Francia etc. comporta una influencia de los cantorales litúrgicos latinos. Tampoco nuestra poesía, más tradicional, es ajena a tal influencia» (1979: 149).

³⁶ «Aun cuando los criterios utilizados puedan resultar muy discutibles, he intentado en todo momento discernir entre los verdaderos literatos y los simples escritores, distinción ésta en la que me inicié un día el ya desaparecido poeta Gabriel Aresti» (Juaristi 1987: 10).

³⁷ Bilduma berean atera ziren Kataluniako eta Galiziako literaturen historiei buruzko azterketak.

gunez, Sarasolaren esanei lotzen zaie Juaristi hainbat eta hainbat iruzkin kritikoko egiteko. Sarasolaren historiografia ikuspegi soziologikoa aplikatzen duen historiografia-eredutzat jotzen du Juaristik, eta hala adierazten du zehazki bere lanaren amaieran (1987: 148). Sarasolak egin bezala, Juaristik euskal literaturaren barruko hausturak eta etzabaida-uneak baliatzen ditu bere historiografia ardazteko.³⁸ Horrez gain, nabarmentzekoa da xx. mendeko ekoizpenari egiten diola arreta batez ere; halaxe azpimarratzen du Casenavek (2012: 72-73).³⁹

Garaikidetasunari lotuta aipatu beharrekoa da aztertutako aurreko historiografietan bezala, honetan ere gutxitu egiten direla itzulpenei buruzko aipamenak xx. mendera hurbildu ahala. Idazleen ideiak eta ideologia dira ardatz historiografia honetan eta Juaristik gogoeta egiten du testuetan islatzen ote den autoreen ideologia, eta, gainera, kontuan hartzen du idazleen posizio soziologikoak eta ideologikoak obraren harreran izandako eragina (azalpena).⁴⁰ Ildo horretatik egindakoak dira itzulpenei buruzko aipamenak ere.⁴¹ Itzulitako lanen harrerari erreparatzen dio, eta itzulpen-prozedurei buruzko gertakariak beste mugimendu literario batzuekin erkatzen ditu (azalpena). Komeni da gogoratzea Juaristik bereizi egiten dituela egokitzapenak, itzulpenak eta sorkuntza-lanak. Juaristirenean ageri zaizkigu, halaber, gaur arte iraun duten itzulpenari buruzko hainbat ideia: batetik, itzultzaileen egoera periferikoa agertzen digu zenbait itzultzaileekin lotuta⁴² eta, gainera, arrazoi soziologikoak ematen ditu harrerarurritasuna azaltzeko (azalpena). Bestalde, poesia poetek itzuli behar dutelako ideia ere agertzen da Juaristirenean. Lehenbiziko aldiz, zalantzan jartzen du Juaristik ordura arte jatorrizkotzat jotako hainbat testuren orijinaltasuna, eta, euskal literaturako gertakariak Europako eta Espainiako literatur mugimenduekin lotzeko edo ezberdintzeko saiakeran, Juaristi da, gure corpuseko historiografietan behintzat, ahozko literaturaren kapituluan ahozko testu batzuk itzulpenak izan daitezkeela aipatzen duen lehena.⁴³

³⁸ xvi. mendeko sorginen errepresioa, xviii. mende bukaeran eta xix. mende hasierako kontserbadoreen eta progresisten arteko haustura, eta, azkenik, xix. mende bukaeran Unamunoren eta Aranaren arteko borroka ideologikoa.

³⁹ Izan ere, xx. mendeari buruzko kapitulua 94. orrialdean abiatzen da. Kontuan harturik «Historia» atalak 13-134 orrialde-tartea hartzen duela, euskal literaturaren historia osoaren herena hartzen du xx. mendeak (bi heren, ostera, xvi-xx. mendeak).

⁴⁰ Esate baterako, Odon Apraizen itzulpenaz egindako aipamen hau: «La tendencia representada por *Arrats-beran*, que intentaba conservar el nivel de autonomía de la lengua poética alcanzado por los poetas nacionalistas sin renunciar a nutrirse de fuentes tradicionales, no tuvo seguidores. Como no tuvo tampoco el acercamiento iniciado por «Lauaxeta» a la poesía de expresión castellana: únicamente —y como dato curioso— merece mencionarse, en esa misma línea, la traducción que el alavés Odon Apraiz hizo del poema de Alberti *Un fantasma recorre Europa* (1933), el mismo año de la publicación de *Arrats-Beran*. Pero Apraiz no era un poeta; por otra parte, el hecho de militar en un sector disidente del nacionalismo y situarse en un contexto marginal respecto a los circuitos de difusión de la literatura euskérica impidieron que su iniciativa tuviera continuidad alguna» (104).

⁴¹ Begiratu, esate baterako, itzulpen bibliko europarren eta euskaldunen kokatzea eta erkatzea 39-43 orrialdeetan.

⁴² xix. mende bukaerako euskal literaturaren pizkundeaz ari dela, prosa-idazleen kokagune subalternoa gogorarazten digu Juaristik, eta zehatzago, Klaudio Otaegi itzultzailearen kasua.

⁴³ Baladez ari dela («Hiru Kapitainak», «Ura ixuririk», «Brodutzen ari nintzen»), itzulpenak izan daitezkeela proposatzen du: «se parecen sospechosamente a los temas correspondientes de la baladística francesa y sugieren la posibilidad de que se trate de traducciones tardías, realizadas probablemente en pleno siglo xix» (1987: 20). Aurrerago ere proposatzen du halakorik Barrutiak idatzitako *Acto para la Nochebuena*

Hargatik, baina, ez die itzulpenei balio literarioa ukatzen, eta euskal literaturaren historiako testu fundazionaltzat jotzen ditu hainbat (kritika historikoa). Literatur eremu beraren barruan sortu eta gaztelaniatik euskarara isuritako lanak ere aintzat hartzen ditu,⁴⁴ bai eta berritzulpenak edo porrot egin duten itzulpenak ere.

Beraz, Juaristik itzulpenei buruz egindako aipamenak aurreko historiografietako aipamenekin erkatuta, esan dezakegu itzulpenari buruzko ideia sistemikoagoa (baita soziologikoagoa ere) ageri duela, oro har.

6.6. Orpustan (1996): *Précis de littérature basque*

Jean Baptiste Orpustan Michel de Montaigne (Bordeaux 3) unibertsitateko irakasleak, itzulpenak egin izanaz gain,⁴⁵ itzulpenetarako tresnak ere egin ditu: frantsesetik nafar-lapurtera klasikora itzultzeko metodoa eta lexiko hautatua eman ditu, adibidez.

1996an argitaratu zuen aztergai dugun *Précis d'histoire littéraire basque*, eta urte berean Daguerre saria eman zioten lan horregatik. Orpustanek berak laneko erraten berri jaso zuen txosten batean, bai eta atal osagarri bat gehitu ere Lazarraga eskuizkribuaren aurkikuntzaren karietara. Txosten hori Orpustanek sarean argitaratu zuen bere webgunean.

Casenaveren hitzetan, Orpustanen historiografia honek aro bat itxi zuen; Mitxelena-aren eredu osatu zuen eta, haren ostean etorritakoek eguneratze teorikoa dakarte (2012: 76-78). Baditu berezitasunak eta, Aulestia kritikariak (1998: 223-224) esandakoen harira, Orpustanek bestelako historiografiek ahaztutako autoreak kontuan hartu zituen.⁴⁶ Iritzi berekoa da Casenave (2012: 74-75), eta dio, Orpustanen historiaren eredu historiografikoa Mitxelena-arena bada ere, Orpustanek Mitxelena-arena zenbait alderditan osatu egiten duela: batetik, ordura arte gutxi aipatutako zenbait autoreen azterketa monografikoa, biografiatik haragokoa, eskaintzen duela.⁴⁷ Bestalde, Casenaveren ustez, Mitxelenak baino sakonago aztertzen ditu Orpustanek gertakari sozio-historikoen eraginak literaturan. Horrez gain, euskal literaturaren estetika-joerak Europan kokatzeko ahalegina egiten du; halaber, periodizazioan zenbait aldaketa txertatzen ditu Orpustanek gainerako historiekin alderatuta, eta periodizazioarako oinarrizko datak frantses kulturaren eragina izan zuten gertakari historikoei lo-

(ca. 1710-1750) antzerki-lanaz ari dela: «Las discalias y los nombres de los personajes, en especial los de los papeles típicos o *empleos* (criado, mesonero, gracioso, etc.), van en castellano, lo que sugiere que, en parte al menos, pueda tratarse de una adaptación de alguna obra escrita en esta lengua» (1987: 61).

⁴⁴ Aranek gaztelaniaz idatzi eta euskarara itzularazitako kondairak aipatzen dira 88. orrialdean, esaterako.

⁴⁵ Historiografoaren beraren webgunean literatur itzulpeni eskainitako atalean daude Orpustanen itzulpenetarako estekak: Saint-John Perse, Proust, Baudelaire, Flaubert eta Rousseau eman ditu euskaraz, besteak beste.

⁴⁶ «Destacaría también el estudio realizado sobre varios autores poco conocidos por la mayoría de los lectores vascos (J. Egiateguy, S. Monho, J. Mendiague, etc.) así como el análisis de los textos y el tratamiento tan enriquecedor y tan distinto del otorgado a algunos escritores como A. Oyhenart (1592-1667) en los manuales tradicionales vascos» (Aulestia 1998: 223-224).

⁴⁷ «Liburu hortan, lehen aldirako sakonki aztertuak dira Oihenart, Monho eta Elizanburu bezalako idazleak. Halarik ere, erran daiteke monografia sakonenetan, iparraldeko autoreak hobetsiak direla, hegoaldekoak baino, nahiz badiren salbuespen interesgarri batzuk: Juan Antonio Mogelen *Peru Abarca* edo Lizardiren obra poetikoa» (Casenave 2012: 75).

tutakoak dira (Casenave 2012: 74-76). Orpustanen habitusari lotutako zenbait ezau-garri azaleratzen dira, beraz, historiografia honetan: Frantziako gertakari historikoak hartzen ditu ardatz, eta bere bazter geografikoko autoreak ikusgai egin nahi ditu. Gauza bera esan daiteke itzulpenen aipamenei buruz, esaterako alegia-itzulpenei eskainitako tarteari erreparatuz gero, gogoratzekoa baita Orpustan bera langintza horretan aritu izan dela eta interes berezia duela gai horretan.

Orpustanek berak aitortzen duenez, bi arrazoi direla-eta txertatzen ditu itzulpenak bere historiografian: garai jakin bateko adierazle direlako eta aldaera dialektalen lekukotasunak direlako.⁴⁸ Beste historiografo batzuen aldean, badakar aldaketarik itzulitako testuei eskainitako tarteari eta tratamenduari dagokienez; izan ere, saiakera egiten du ordura arteko ikuspegitik apur bat aldentzeko. Esate baterako, testu erlijio-soen itzulpenak aipatu egiten ditu soilik, eta tarte luzeagoa eskaintzen die, oro har, bestelako generoetako testuen itzulpenei. Ildo horretan egiten ditu «praktika interdialektal» izendatzen dituen barne-itzulpenei buruzko aipamenak, hots, hizkuntza beraren barruan aldaera edo dialekto batetik bestera egiten diren itzulpenei buruzko aipamenak: barne-itzulpenak garai jakin batean egiten zirela dio, eta gaur egun halako praktiketarako joerarik ez dagoela gogorarazten digu. Dialektoa eta itzulpena lotuz, gainera, Orpustanen esanetan, itzulpenaren bitartez dialektoen arteko aldeak murrizteko saioak egin izan dituzte zenbait itzultzailek (1996: 2); baina alderantzizkoa ere gertatu da euskal testuen historian: dialektoen arteko aldeak markatzeko ere egin izan dira itzulpenak, eta horren adibidetzat jotzen ditu barne-itzulpenak, dialekto batetik besterako testu-itzulpenak.

Orpustanek argi agertzen du, hortaz, itzulpenak funtzio linguistikoko nabarmena izan duela euskal testuen historian. Nabarmenezkoa da, baina, bestelako funtzioak ere esleitzen dizkiola itzulpenari, eta, gainera, aipatzen dituen funtzioak aldatu egiten dira denborak aurrera egin ahala: funtzio dialektologikoa, pedagogikoa eta fundazionala (generoen lehenbiziko lanketa) aipatzen ditu, oro har, xx. mendera arteko testuen kasuan.

Bestalde, literatura garaikideaz ari denean dakartza itzulpenaren funtzio kulturalari buruzko aipuak: mundu berrietarako irekidura eta idazleen luma zorrozteko tresna izatea, esaterako. Beren-beregi zehazten du aro garaikidean egindako obra klasikoekin eta unibertsalen itzulpenak euskal literaturaren irekiduraren isla direla.

Pourtant l'effort de création, selon des critères renouvelés (la langue basque aura son «nouveau roman»), dans l'ouverture accélérée à la littérature universelle par de nombreuses traductions des grands textes anciens et modernes (de Montaigne et Montesquieu à Yourcenar, pour ne donner que ces exemples français), reste globalement fort dense. Dans cette année 1950 où s'arrête ce précis d'histoire littéraire basque, la littérature de langue basque était loin d'avoir dit, au plutôt désormais écrit, son dernier mot. (Orpustan 1996: 283)

⁴⁸ «Pour que ces traductions ou paraphrases, manuels, recueils prennent place au rang de la littérature au sens où l'entend la critique moderne, il faut ou qu'ils marquent une étape dans la production en prose comme la traduction du Testament de Lissarrague et ses annexes, ou l'apparition originale d'un mode d'écriture et de style plus dialectalement marqué comme le livre de Tartas, ou encore une personnalité d'écrivain de stature exceptionnelle capable de réaliser au plus haut niveau d'expression un projet au départ strictement didactique et apologétique, comme Axular» (Orpustan 1996: 46).

Labur beharrez, esan dezakegu oro har dialektoen arteko itzulpenei berariaz erreparatuta eta testu erlijiosoen itzulpenak aipatu besterik ez eta alegia-itzulpenetan zein teatroan itzulpenak izandako lekuaz gooeta egiteko darabiltzala itzulpenen inguruko aipamenak Orpustanek, datu arkeologikoak eta kritika historikoa eginez batez ere.

6.7. Kortazar (1997): *Euskal literaturaren historia txikia*

Euskal literaturaren historiografien bilakabidean, bihurtune teorikoan aritutako irakasleen artean kokatzen du Casenavek Jon Kortazar UPV/EHUko irakasle katedraduna (2012: 77), ordura arte euskal literaturaren esparruan aplikatu gabeko literatur teoriak euren tesi lanetan baliatu zituzten beste ikertzaile batzuekin batera (Ana Toledo, Karlos Otegi, Lourdes Otaegi, Aurelia Arkotxa, Mari Jose Olaziregi, Iñaki Aldekoa, Paulo Iztueta, Xabier Altzibar eta Ur Apalategiren ikerlanak aipatzen ditu, zehazki, Casenavek). Kritika berritzearen lana unibertsitate-transmisioarekin bateratu izana ere nabarmentzen du (*ibidem*). Ugaria da Kortazarrek batez ere xx. mendeko literaturaz idatzitako aztergaien zerrenda, bai eta azterlanetatik ateratako ondorioak unibertsitateko ikasleen artean zabaltzeko («Euskal literatura saila» bilduma aipa daiteke, generoz genero literatura garaikidearen ikuspegia eskaintzen duena) zein gizarteratzeko (bestiak beste *El Correo*, *El País*, *Deia* egunkarietan zein *Babelia* gehigarrian egindako ekarpenak aipa daitezke) egindako ahaleginak ere.

Bada, hain zuzen ere, testuinguru horretan egindako lana da Kortazarren *Euskal literaturaren historia txikia*: ikertzaileak ordura arte egindako lanetako gogoeta eta ondorioetatik abiatuta eta unibertsitateko ibilbide akademikoan materiala sortzeko bidean egindakoa. Kortazarrek berak adierazten du aztergai dugun lanaren hitzaurrean «Testu honen azpian ikasketa proiektu bat dago, ideien moldaketa eskolari begira, 1992. urtean eginiko oposaketa baterako memoria gisa aurkeztua eta Juan Mari Lekuonren eskariei eta Juan Kruz Igerabideren laguntzari esker plazaratua» (1997: 7).

Erein argialetxearen «Saiopaperak» bilduman argitaratu zen xvi. ea xix. mendeen arteko literaturaz ari den *Euskal literaturaren historia txikia* saioa, bi atal nagusi dituen: batetik, ahozko literaturari dagokiona eta, bestalde, idatzizko literaturari dagokiona. Historiografia gisa bainoago, eskema gisa aurkezten du egileak saio-lana: «Txarrenean hau liburu hezurdura besterik ez da; onenean noiz edo noiz aurrera atera beharko dugun Euskal Literaturaren Historia Kritiko baten sarrerako abiapuntua litzateke hau, literatura ikuspegiaren bindikatzaile eta argitaratu diren zenbait lanetarako buruzko berbaldirako aukera» (1997: 7).

Itzulpenei buruzko aipamen oso bakanak ageri dira Kortazarren lanean. Ahozko literaturari eskainitako atalean, esaterako, bi aipamen egiten dira. Lehenbizikoa «Euskal baladari buruzko ikerketa» atalean egiten da; zehazki, J.A. Ciden lan bat dakar hizpidera Kortazarrek, *Peru Gurea* lanaren harira, eta zehazten du lan horretan Cidek aipatzen duela zenbait euskarazko lan frantsesetik ekarritakoak izan litezkeela (1997: 32).⁴⁹ Bigarren aipamena Pastoralari eskainitako kapituluari dator, «1. Defi-

⁴⁹ Hauxe dio zehazki: «Cid-ek kontsideratzen duenez, beharbada xix. hasieran bazitekeen Euskal Iparaldean 'juglaria berri' bat izatea, zenbait erromantze frantses euskarara aldatu zituena. Horrela sorturiko baladek aldaera gutxi eskaintzen dute, eta frantses eredu oso gertutik jarraitzen (Cfr. Juaristi, 1987, 919)» (Kortazar 1997: 32).

nizioa. Sorrera eta historia» atalean (1997: 52): xviii. mendeko Zuberoako nekazal antzerkian egindako egokitzapenez ari da Kortazar, Troyesen «Bibliothèque bleu» izeneko bilduma pastoralierrentzako gai-iturri izan zela eta liburu horietako argumentuak birmoldatzen zituztela dio: «Horrela, ez zuten hizkuntza mailako itzulpen hutsa egiten —frantsesetik zubererara—, narrazio hizkeratik antzerki hizkerara ere egiten zuten. Honela, pastoralierrek —gurasoengandik ondorengoengana pasatuz joaten zen lanbidea— benetako testu berrerailetzat har daitezke» (*ibidem*). Ildo horretan, ahozko literaturan itzulpenak izandako eragina bistaratzen da, eta egokitzapenek literatur genero jakinetan izandako garrantziaren berri ematen du.

Testu idatzen atalean ere bi aipamen egiten dira: bata, Errenazimenduaren garaian Joannes Leizarragaz ari dela, testamendu berriaren lehen itzultzailea izan zela aipatzen du Kortazarrek, eta egilea saio-lanean aipatzeko justifikazio bi ematen ditu: literaturaz kanpoko arrazoi gisa protestantismoa pertsona eta obraren bidez nola hedatzen den azter daitekeelako, eta literaturaren aldetik erregistro kultua sortzeko saiakera egin zuelako (1997: 91). Kritika historikoa egiteko nahia nabari da aipamen horretan. Bigarren aipamena Barrokoaren garaian ematen du Kortazarrek; zehazki, testuinguru orokorraz ari dela: Pouvreau *Philotearen* itzultzaile izan zela aipatzen du, Axular eta Joanes Etxeberri buruzko azalpenak eman aurretik (1997: 93). Testuinguru kokatzeko baliatzen da garaiko itzultzaileen berri ematea kasu horretan.

Oro har aipamen oso bakanak egiten dira Kortazarren lanean; edonola ere, esan dezakegu badela kritika historikorako joera bat, bai eta itzulpenen funtzio kulturala (literatur eraginak bistartzeko) ikusarazteko saiakera bat ere bere lau aipametan.

6.8. Urkizu (2000): *Historia de la literatura vasca*

Patrizio Urkizu UNEDeko irakasle izandakoa da, eta, hain zuzen ere, UNEDek argitaratu zuen aztergai dugun historiografia hau. Hitzaurrean zehazten denez, uni-bertsitate-erabilerarako materialen beharrak eraginda plazaratu zuen (2000: 17).

Urkizuk idatzi du eskuartearen darabilgun historia honen zati handi bat, baina obra kolektiboa da; izan ere, xx. mendera artekoak Urkizuk berak idatzitakoak badira ere, xx. mendekoak hainbat artean idatzitakoak dira. Hala, Urkizuren lumakoak dira lehenbiziko kapituluak: generoka banatzen dira kapituluetakoz azpiatalak, eta, era berean, azpigenerotan azpiatalak. xx. mendeari buruzko kapitulua, hainbat artean egindakoa da: Chuecak egiten du sarrera historikoa, Garcíaarena da «El bersolarismo del siglo XIX al XXI», Aldekoarena «La poesía del XX», Olaziregiren «Un siglo de novela en euskera», Altzibar da «El ensayo del XX» azpiatalaren egilea eta, azkenik, Urkizu bera «Teatro del XX» azpiatalarena. Denbora eta generoak ardatz hartuta egituratutako lana da, hortaz, hitzaurrean bertan justifikatzen denez.⁵⁰

Kapituluen hasieran sarrera historikoa egiten da, testuinguru egokian uler ditzan irakurleak literatur gertakarien koordinada sozial, historikoa eta politikoak. Alabaina, Lasagabasterrek dioenez, ez dira sarrera horiek behar bezala lotzen kapituluetan ema-

⁵⁰ «Por un lado en el primer capítulo hemos abordado la literatura de tradición oral, y en los siguientes una visión cronológica combinada con la separación por géneros» (2000: 18).

ten diren literatur jakingarriekin (2007: 245-246).⁵¹ Halatan ere, meritua aitortzen dio, eta azaltzen du ez dela bidezkoa lanaren kritika bere horretan utzita alderdi onak ez azpimarratzea:

Es una historia «distinta» que obedece a una visión, más teórica que práctica, si se quiere, de la literatura vasca no sólo diferente, sino superadora de un buen número de las limitaciones que a propósito de otras historias han quedado señaladas. Y esto resulta evidente en los capítulos dedicados a la literatura vasca del siglo xx. Capítulos como «El bersolarismo del siglo xx y xxi», de Joserra García, o «Un siglo de novela en euskera», de María José Olaciregui son un claro ejemplo de la historia de la literatura vasca que necesitamos seguir haciendo. (Lasagabaster 2007: 246)

Urkizuren historiografia horretan itzulpenei buruz egiten diren aipamenei mendez mende eta generoz genero erreparatu ostean, ondoriozta dezakegu batetik, egilearen ibilbideak eta habitusak modelatutako historiografia dela, eta bestalde, historiografia hau bereizten duten ezaugarri nagusi biek, alegia, euskal eremutik kanpora begirakoa ere izateak eta ordura arte sakondu gabeko hainbat generori erreparatzeak, isla dutela Urkizuren itzulpenari buruzko diskurtsoan. Halaber, gogoratu beharrekoa da ikuspegi konparatista darabilela sarri, eta edizioaren ezaugarriei, harrerari eta irismenari erreparatzen diela. Horrela ulertzekoak dira, hortaz, Urkizuk itzulpenaz egiten dituen aipamenak.

Euskal testuak beste hizkuntza batzuetan eman izan direnean, beste hizkuntza batzuetara itzuli izan direnean, berariaz aipatzen du gertakaria Urkizuk.⁵² Halaber, testu elebidunen eta bertsioren berri emanez, itzulpenaren eta hizkuntzen tratamenduaren inguruko datuak azalarazten ditu. Bide beretik, testu elebidunen, berredizioen, itzulpenen zein inon txertatutako testu-zatien berri emanez zenbait testuren zergatiaren, harreraren eta irismenaren zantzuak azalarazten ditu.⁵³ Bereizgarri bat da hori aurreko historien aldean; izan ere, aurrekoetan batez ere itzulpenen hizkuntza-ezaugarriei egiten zitzaien erreferentzia, iruzkintzen baldin baziren. Urkizuk, euskal itzulpenaren historiako datu arkeologiko berriak azalarazten ditu, eta teatro-testuak, kazetaritza-testuak zein testu politiko-historikoak ere kontuan hartzeak literatur historiografietan ordura arte aipatu gabeko hainbat itzulpen identifikatzeko bide dira. Gainera, itzulitako testuen kritika historikoa eta azalpena egiteko bideak agerrarazten

⁵¹ «Es importante, por supuesto, conocer el marco histórico y hasta social y político en que se inscribe la actividad literaria de los escritores vascos, así como las coordenadas culturales que pueden hacer más fácil y completa la comprensión de los textos. Pero el peligro de una yuxtaposición demasiado mecánica de ambos elementos deja lo que es propiamente historia de la literatura reducido a una construcción exhaustiva si se quiere, pero que sigue sin superar suficientemente el nivel empírico de las historias de la literatura vasca tradicionales» (Lasagabaster 2007: 245-246).

⁵² Hona hemen adibide bat. Bernardo Reikiok laudoriozko olerki bat idatzi omen zuen 1757an, Belzunzeko kondearen omenez, ingelesen aurka irabazitako gudu baten harira; bada, «Esta canción tuvo gran éxito, y fue editada por P. Lamazou, en una versión con acompañamiento de piano de Henri Weber, miembro del Instituto. El texto vasco fue traducido al francés por Simon Arnaud» (Urkizu 2000: 251-252).

⁵³ Adibidez, nabigazio-liburuez ari dela, gisa honetako aipamenak garai jakin bateko itzulpen-beharraren zergatia ulertarazteko egindakoak dira: «El que esta obra apareciera en euskera era del todo lógico, teniendo en cuenta que aún en 1790 los marineros de Ziburu y San Juan de Luz piden que los exámenes para capitanes y pilotos fueran traducidos al euskera, pues sólo conocían esa lengua, o era la que más dominaban» (Urkizu 2000: 212).

dituela esan dezakegu; izan ere, literatur garai batzuek ari denean, garaia itzulpen-joe-ekin lotzeko saioa egiten du Urkizuk, batez ere xx. mendeko literaturaren kasuan. Garaikako eta generokako itzulpen-sailen berri emateko eta multzokatzeko zein ezau-garritzeko ahalegina ere nabari da historiografia honetan; edonola ere, kapitulugile bakoitzak bere neurrian egiten du.

Bereziki nabarmendu gura dugu, xx. mendeko euskal eleberrigintzaz ari dela, Olaziregik osatutako atalean egiten duen itzulpenaren tratamendua; izan ere, hainbat aldaketa txertatzen ditu aztertu ditugun gainerako historiografietako egileen joeren aldean: bere kapituluaren modu sistematikoan aipatzen ditu euskal idazleek egindako itzulpenak zein izan diren, idazleen jardunari buruzko datuak osatze aldera. Gainera, euskal idazleak aberasteko tresnatzat jotzen du itzulpena, eta euskarara itzultitako obrek zenbait euskal autoreengana izandako eragina nabarmen du.

Beste historiagile batzuek eta Urkizuk berak bezala, Olaziregik ere hainbat gene-oren testu fundatzailetzat jotzen ditu hainbat itzulpen, eta literatur aldiekin lotzen ditu.⁵⁴ Euskaratik beste hizkuntza batzuetara egindako itzulpenen berri ere ematen du modu sistematikoan, eta iruzkin positiboak egiten die beti, autorearen lana eta le-gitimazioa goresleko. Horrez gain, euskal sistemaz kanpoko kritikak euren siste-metara iritsitako euskal obra itzuliez nabarmendutakoa ere badakar Olaziregik bere saiora. Darabilgun ikuspegia dela eta, garrantzitsu deritzogu «euskal sistematik» kan-poko kritika euskal literaturaren historian txertatzeari, ezen beste behin ere frogatuta geratzen da Bourdieuren eremuaren kontzeptua baliagarri zaigula euskal literaturaz aritzeko (Ibarluzea 2017: 181-211). Izan ere, teoria sistemikoen arabera, ingelesera itzultitako obra bat xede-sistemako parte bihurtuta, xede-sistemako kritikak ez luke lekurik izango jatorrizko literaturaren historian. Eremuaren kontzeptua baliatuta, baina, euskal literaturaren nazioarteko espazioan ingelesez emandako euskal literatura litzateke obra hori, eta, hortaz, Olaziregik egin bezala, nazioarteko kritikak obra ho-rretaz esandakoak ere lekua luke euskal literaturaren eremua aztertzen ari garelarik. Gainera, funtsezko legitimizazio-bide bihurtzen da gutxitasun ikuspegi batetik.

6.9. Aldekoa ([2004] 2008): *Euskal literaturaren historia*

Iñaki Aldekoa UPV/EHUko irakasle katedraduna euskal kritika literarioaren egu-neratze teorikoaren ildoko autoreen artean kokatzen du Casenavek (2012), hau da, euskal literaturaren kritikak legitimitate zientifikoa lortzeko bidean lan egin dutenen artean; izan ere, aurreko kritikariek jarrera defentsiboa zutela dio Casenavek, nola-bait, euskal literatura bat bazela aldeztu behar zutela. Alabaina, eta betiere Casena-veren hitzei jarraikiz, bihurtune teorikoaren ondoko autoreek, Aldekoak barne, bo-

⁵⁴ «En este sentido, son indicativos del momento de apertura y actualización de la vida literaria vasca de la época, las traducciones literarias que suceden en la década de los 50 (entre otros, se traduce a Shakespeare, Baroja, Homero o Juan Ramón Jiménez), línea que vendrá a ser confirmada con la lenta traducción, en las dos décadas posteriores, de obras de Hemingway, Tagore, Ionesco, Cela, Brecht, Camus, Kafka, Stevenson o Twain» (Olaziregi 2000: 523). Halaber, geroagoko garaietarako ere antzeko ai-puak ditu: «Al igual de lo que ocurriera en el entorno de la literatura española con el surgimiento, a me-dios de los ochenta, de la colección «Etiqueta Negra» de la editorial Júcar, el panorama de la novela vasca de finales de los ochenta se enriqueció con las excelentes traducciones de obras de H. MacCoy, J.M. Cain, J. Thomson, R. Chandler, B. Vian, D. Hammet, etc» (Olaziregi 2000: 564).

rroka ideologikoetatik aterata testura mugatu zituzten euren azterlanak (Casenave 2012: 77). Gainera, historiagile berriek, batez ere generoen banaketari dagokionez eta periodizazioei dagokionez, aldaketak ekarri dituzte euskal literaturaren historiografietara, eta Aldekoarenak berrikuntzak dakartza, hala nola XIX. mendeko poesia herrikoiaz egindako «balorazio berezia». Hala ere, Casenaveren hitzak gure eginez, oro har Mitxelenez geroz finkatutako kanon bera darabil Aldekoak 1970eko hamarkadako idazleetarainoko tartean (Casenave 2012: 84-86). Bestalde, euskal historiografietan gertatzen ari den joerarekin bat, Aldekoarenak garaikidetasunari ematen dio lehentasuna (Casenave 2012: 86-87).⁵⁵

Euskal testuetako poetikaren historia egitea du asmo nagusi Aldekoak, eta esan daiteke 2004a baino lehen metatutako esperientziaren eta jakintzaren ildotik, eta aurreko ikerlanek emandakoei tiraka idatzitakoa dela *Historia de la literatura vasca* (Erein, 2004). Lan hori berori lau urteren buruan argitaratu zen euskaraz, Muñozek itzulita: *Euskal literaturaren historia* (Erein, 2008).⁵⁶ Euskal testuak dagozkien testuinguru historiko, sozial, politiko eta ekonomikoetan kokatetik haratago, Aldekoak ez da mugatzen bere azterketan idazleen biografiaren eta idazleek idatzitako obren zerrenda ematera: autoreak sailkatu egiten ditu, garaian garaiko literatur joeren arabera kokatzeko, autoreen helburuaren berri ematen du, autoreak eta lanak konparatzen ditu, autoreen eraginaren eta oihartzunen berri ematen du. Testuei dagokionez, ez du aurreko historieta bezainbesteko arreta jartzen autoreen idaztanceran, testuen gaiak, irudiak, motiboak, irakaspenak... ditu mintzagai nagusi.

Ildo horretan, eta euskarara eta euskaratik egindako itzulpenaz egiten diren aipamenetatik erauzitakoei erreparatuta, itzulpenak ez dira berariazko aztergai bere historiografian: zeharkako aipamenak egiten dira itzulpenei buruz, beste gai batzuei buruz ari dela txertatzen dira, testuinguruaz zein autore batez esaten dituenak osatzeko.

Euskaratik egindako itzulpenei dagokionez, testuen arrakastaren erakusgarri dabil Aldekoak. Esate baterako, Jose Azurmendiren *Espainolak eta euskaldunak* lanaren harrera onaren (2008: 233) zein *100 metro* nobelaren garrantziaren erakusgarri aipatzen ditu bi lan horien gaztelaniazko itzulpenak (2008: 233, 261).

Euskarara egindako itzulpenez denaz bezainbatean, interesgarria da Aldekoaren diskurtsoa, itzulpenaren funtzio kulturala agerrarazten hasten delako modu nabarmenagoan aurretik aztertu ditugun historiografien aldean, eta, gainera, erkatu ere egiten duelako beste literatur mugimendu batzuetako itzulpenaren funtzioarekin. Aldekoak, beste hainbat historiografok bezala, literatur joera eta eraginekin lotzen ditu euskarara egindako itzulpenak, eta, halaber, beste historiografo batzuek bezala, genero batzuen

⁵⁵ «Euskal literaturaren historia orokorra aurkezten du, hots, bost mende. Azken berrogeita hamar urteek, Bigarren Gerlatik landa Aresti, Mirande eta Txillardegirekin hasten diren garai moderno eta garaikideek, liburuaren erdia hartzen dute nonbait han. Eta, beti liburu berean, XX. mendeko azken berrogeita hamar urteek bederatzita sartze ezberdin badituzte, liburu osoak hogeitamar sartze dituelarik. Abantxu sartzeen erdia azken mende laurdenarentzat: aurreko historiari konparatuz periodizazioa erabat aldatua da eta badirudi literatura garaiak gero eta lasterrago iragaiten direla» (Casenave 2012: 87).

⁵⁶ Aipagarria da hemen jorratu ditugun beste historiografia batuen kontrako bidea egin zuela historiografiaren itzulpenari dagokionez: kanpora begira idatzitakoa euskarara dakar ondoren Aldekoak (Sarasolarenak, adibidez, kontrako bidea egin zuela esan dezakegu: bertorako idatzitakoa kanpora eramatea, alegia).

testu fundazionaltzat jotzen ditu.⁵⁷ Ez hori bakarrik, ordea: genero batzuetako alor eta estilo-aberastasunerako iturritzat ere jotzen ditu, adibidez, 1980ko hamarkadako haur- eta gazte-literaturaz diharduenean.⁵⁸ Halaber, esan dugunez, literatur joeren eta joera-aldaketen ildotik aipatzen ditu Aldekoak euskarara egindako itzulpenak, baina ez modu orokorrean soilik, ezen berariaz dio autore jakin baten asmo poetikoen eta haren literatur eraginaren ispilu dela autore jakin batek itzulitakoa, beste behin ere itzulpenen funtzio kulturala agerraraziz. Esaterako, Lauaxetak «bere itzulpenen bitartez bere asmo poetikoen berri» (2008: 205) ematen duela aipatzean, itzulpenek agerrarazten dituzten eragin literarioak bistaratzen dira. Autoreek egindako itzulpenak literatur eraginaren erakusgarri dira, beraz, Aldekoaren ustez, eta beste adibide bat aipatze aldera, Arestiren literatur eraginak direla eta, bilbotar poetak Blas de Oterorenak itzuli zituela diosku Aldekoak: «*Egan* aldizkariak Blas de Oteroren hamar poema argitaratu zituen, Arestik itzuliak. Blas de Oteroren *Pido la paz y la palabra* (1955) poema-liburuak zirrara handia egin zion *Harri eta herriko* poetari» (2008: 245). Itzulgaien zergatiak eta hautuen zirkuituak arrazoitzeko bidea ematen dute Aldekoaren gisa horretako aipuek. Ildo berean egindako aipamena da Sarrionandiaren itzulpenez egindakoa, eta itzulpen horiek idazle gazteagoengan izandako eraginaz ere mintzo da:

Atxagaren eta Sarrionandiaren aipamen literarioek lortu dute euskarazko itzulpenen bidez poeta gazteen sentiberatasuna akuilatzea, eta, kasu batean baino gehiagotan, bete-betean asmatu dute irakurleen barrukotasun sentibera hunkitzen. Horrela jarri ziren gurean lehenengo aldiz abian, alegia, euskaraz, Carl Sandburg edo Sylvia Plath bezalako poetak. (Aldekoa 2008: 366)

Hala, Aldekoaren historiografiako hainbat pasartetan euskarara egindako itzulpenak euskal idazleen luman izandako eraginari buzuko azalpenak ematen dira, batez ere euskal sortzaileek egindako itzulpenen datu arkeologikoak ematearekin bat. Euskaratik egindako itzulpenak, berriz, euskaraz sortutako lanek irakurleen artean izandako harrera onari loturik azaltzen dira.

6.10. Olaziregi (2012): *Basque Literary History*

Mari Jose Olaziregi Alustiza UPV/EHUKo literatur irakaslea gurean zein atzerrian ibili izan da literaturaren alorra lantzen eta sustatzen, eta, nolabait, ildo horretan bideak jorrazteko zuzendutako lana da *Basque Literary History*, euskal literaturari buruz ingelesez argitaratutako lehenbiziko historiografia. Kanpora begirako egindako lana da, eta proiektuaren helburua da mundu anglosaxoiko ikertzaileei euskal autoreei bu-

⁵⁷ Besteak beste, Isaac López Mendizabal euskal haur literaturan mugarri izan zela aipatu eta segidan, ildo bereko zenbait autore itzuliren berri ematen digu: «Oscar Wilde, Schid, Giulio C. Croce eta Grimm anaien haur ipuinen itzulpenak ere egin ziren garai hartan» (2008: 156). Eta haur eta gazte literaturako zein euskal fikziozko testu fundazional gisa ez eze, antzerki-taldeen suspertzearen harira, itzultako hainbat obraren eta autoreen zerrenda ere ematen du (2008: 157).

⁵⁸ «Hainbat alor eta estilotako autoreak itzuli ziren: Giovanni Rodariren fantasia, Christine Nöstlinger-en errealismo kritikoa, Roald Dahlen fantasia edo Marie Gripperen errealismoa. Ez ziren falta izan XIX. mende urrunetik edo XX. mendearen lehenengo erdialdetik fantasia eta irudimena zerien haur literaturako liburuak. *Alicia*, Lewis Carrollena; *Pinocho*, Carlo Collodirena edo *Printze txikia*, Antoine de Saint-Exupéirena. Gerora ekarriko ziren orobat euskarazko haur literaturara Mark Twain, R.L. Stevenson, Julio Verne edo James M. Barrieren obrak» (2008: 376).

ruzko gaiak eskuragarri jartzea; nolabait, mendeka eta generoka erraz kontsulta zitekeen liburua egitea bilatu zen (komunikazio pertsonala, 2016/06/10).

Olaziregi editoreak berak zehazten duenez (komunikazio pertsonala, 2016/06/10), talde-lana baino gehiago, lan kolektiboa da; atal bakoitza egile aditu batek idatzi du, nork bere aldetik. Antolaketa horrek literatura munduan dagoen espezializazioari (garaika, generoka...) erantzun nahi zion, arlo zehatz bateko adituari arlo horri dagokion informazioa eskueran jartzeko.

Liburuak bi sarrera ditu: lehenengoan, Olaziregi «Preface» deitu eta sinatzen duenean, egiturazko eta metodologiazko oharrak egiten dira. Olaziregi xehetasunez azaltzen ditu liburuaren helburuak, hartzaile potentzialak nahiz egituraren arazoak. Jarraian datorren sarreran, Lasagabasterrek sinatu eta «Foreword» izenpean datorren horretan, Lasagabasterrek liburuak atalen oinarrian dagoen marko teoriko-metodologikoa azpimarratzen du, eta euskal literaturaren historiografian kokatzen. Olaziregi zehazten duen bezala, liburuak asko zor dio Even Zoharren polisistemen teoria gidatzen duen funtzionalismo dinamikoari (2012: 9). Bere aldetik, «Foreword» atal horretan Lasagabasterrek Even Zoharren baieztapen hori azaldu egiten du, esanez historiografiako par-taideei emandako premisetako bat hau izan zela: testuak euskal literatur sistemaren barruan txertatzeko eta kontestualizatzeko ahalegina egin zezatela (Olaziregi 2012: 13).

Casenavek Aldekoaren historiografiari buruz agertzen dituen ideietako batekin bat eginik (2012: 86-87), historiografia honetan ere garaikidetasunari ematen zaio garrantzia: euskal literatura modernoari eskainitako atalak hartzen du bai espazio handiena, bai historiografia egiteko berrikuntzarako joera; izan ere, lehenagoko historiografietan agertu ez diren kapituluak txertatu ziren historiografia honetan: bat euskarara itzulitako literaturari eskainia, eta beste bat «Beste Euskal Literatura batzuk» deritzenei, hots, euskal idazleek euskararen lurraldeko beste hizkuntzetan idatzitako literaturari eskainia eta diasporan idatzitakoari eskeinia (ikuspegi postkolonialak laguntzen dio Estibaliz Ezkerrari gazteleraz eta frantsesez idazten duten euskal idazleez gainera, diasporan ingelesez ari izan direnez jarduteko).

Olaziregi gertutik jarraitu izan du itzulpenaren balioa, eta literatur nazionaletik haragoko literaturaren definizio transnazioaletan jarri izan du arreta behin baino gehiagotan. Hain zuzen ere, hori islaturik ageri da historiografia honetan, bai edukietan, bai proiektuan bertan (gogora dezagun kanpora begira ondutako lana dela). Zentzu horretan, azpimarratzekoa da ikerketa sistemikoetan literatura itzuliak funtsezko garrantzia hartzen duela hausnarketa historiografikoetan. Hortik, segur aski, Olaziregiren liburu honetan literatura itzuliak duen ikusgarritasuna.

Hiru atal nagusitan emanik dator euskal literaturaren historia. Lehenik ahozko literaturari eskainitako atala dugu. Etxebarriak emana da baladak, esaera-bildumak, ahozko testuak... hizpide dituen kapitulua, eta Gartzia emana da bertsoaritzaren historiari buruzko kapitulua. Ahozko literaturari buruzko atal horretan ez dago itzulpen-gintzari lotutako aipamenik. Bigarren atala euskal literatura klasikoari eskainitakoa da, xvii. mendean hasi eta xix. mendera artekoak jorrazten dituena, hiru azpiataletan. Arcocha-Scarcia eta Oyharçabalek idatziak dira lehenbiziko biak: «The Sixteenth Century: The First Fruits of Basque Literature» eta «The Seventeenth Century: The Publishing and Development of Septentrional Basque Letters», hurrenez hurren. Hirugarren azpiatala, «The Eighteenth and Nineteenth Centuries: Bridge across Borders» Haritschelharrek emana da. Azkenik, hirugarren atala euskal litera-

tura modernoari eskainitakoa da; zehatzagoak izanda, xx. mendeko literaturari. Generoka banatuta dator: Olaziregik lantzen du fikzioa, Otaegik poesia, Urkizuk teatroa, Etxanizek haur- eta gazte-literatura, Altzibarrek saioa. Azkenik, badira, alde edo moldez, historiografia berezi egiten duten bi azpiatal: euskarara itzulitako literaturari eskainitako azpikapitulua (López Gasenik idatzia) eta «Beste Euskal Literatura batzuk» izenburupean Ezkerrak emandakoa, hain zuzen ere euskararen eremu geografikoan eta diasporan euskara ez beste hizkuntzetan emandako literaturari eskainia.⁵⁹ Lehenago esan bezala, orain arte aztertutako historiografien aldean, berriro egiten du horrek euskal literaturaren ikuspegia, edo, gutxienez, Ezkerrak berak azaltzen duenez, ordura arte Mitxelenak zein Lasagabasterrek iradokitakoa praktikan jartzen (2012: 329-330). Itzulpengintzari dagokionean ere halatsu gertatzen da: orain arteko historiografietan ez zaio kapitulurik eskaini beren beregi azaltzeko euskal itzulpengintzak euskal literaturaren sistemari izandako tarteari.

Olaziregik zuzendutako historiografiatik erauzitako itzulpenen aipamenei buruzkoak laburbilduta, ondorio gisa esan genezake kanpora begira egindako lan kolektibo hau berritzailea dela, baita itzulpengintzaren tratamenduari dagokionez ere: aurreko historiografiatan ez bezala, euskarara itzulitako literaturari eskainitako kapitulu bereizi bat du, eta modu sistematiko samarrean ematen da euskaratik beste hizkuntza batzuetara itzulitako lanen berri. Nagusiki, itzulpena euskal literaturaren sistemaren barruko barne-sistematizat jotzeko saioa egiten da, eta historiografiako kapitulugileei euren ataletan itzulpenak ere kontuan hartzeko oharra egin zitzaie. Horren eraginez, zenbait datu eta ideia errepikatu egiten dira itzulpenen aipamenei dagokionez; baina Olaziregik azaldu bezala (komunikazio pertsonala, 2016/06/10), errepikapen horiek mantentzea erabaki zen, atalen irakurketa soltea eginez gero irakurleak daturik galdu ez zezan. Gainera, kapitulukako irakurketa egin ahal izatea da, hain zuzen ere, historiografia honek eskaini nahi zuen aukera.

Kapitulugileen itzulpenari buruzko diskurtsoei erreparatuta, aldea dago itzulpenaren tratamenduari dagokionez.

Arcocha-Scarciak eta Oyharçabalek ahalegin berezia egiten dute jorratzen dituzten itzulpenak dagozkien testuinguruetan kokatzeko, eta beste historiografia batzuetan agerrarazi (edo hainbeste nabarmendu) ez diren zenbait ideia plazaratzen dituzte, kritika historikoa eta azalpena eginik: euskal sorkuntza-lanen barruko zatikako itzulpenak, itzulpenak euskal alfabetoa finkatzeko bide izatea, barne-itzulpenak testuak kanonizatzeko bide izatea... Literatur itzulpenen funtzioei buruzko ideia berriak plazaratzen dituzte gisa horretan.

Bestelakoa da, ordea, itzulpenaren tratamendua Haritschelharren kapituluari: itzulpena prozedura linguistikotzat jotzen du, ez, ordea, prozedura literario gisa. Ar-

⁵⁹ «It is impossible to avoid the notion that both Castilian and French are seen as markers of non-Basque identity, although there are very few people in the Basque Country who cannot speak at least one of those two languages, depending on the region in which they live. From an essentialist perspective, of course, the Castilian and French languages are not Basque, the native language of Euskal Herria (understood as the territory that hosts the seven Basque provinces). The native language of Euskal Herria, as its name suggests, is Euskara. But this view obviates the reality of Basque citizens, who speak not only Euskara, but other languages as well. In other words, this view portrays a nation that does not correspond with the reality of the subjects who inhabit it; it portrays a reality that is as linguistically plural (and will be even more so in time) as it is linguistically singular» (Ezkerra 2012: 330).

cocha-Scarciaren eta Oyharçabalen diskurtsoaren aldean, hortaz, bestelakoa da Haritschelharrek itzulpenari begiratzeko duen modua, beharbada ikuspegi klasikoago bati lotua.

Haritschelharrena bestelakoa da, halaber, Olaziregiren ikuspegiaren aldean, ezen, azken horrek zenbait itzulpen euskal literaturako testu aitzindaritzat jotzen ditu, eta euskal idazleen profesionalizazio-bidean kontuan hartzeko jardueratzat jotzen du itzulpengintza: batetik, itzulpenak euskal idazleen testuak legitimizatzeko bidea dela aipatzen du; bestalde, euskal idazleak ekonomikoki beregainak izateko tresna dela airtortzen du. Horrez gain, autoreen bio-bibliografiak osatzeko datu gisa aipatzen ditu itzulpenak Olaziregik, eta lantzean, autore batek itzulitako obrak autore horren eragin eta inspiraziorako autore-ereduen erakusgarri ere badirela zehazten du. Gainerako autoreengandik bereizten da Olaziregi itzulpenaren tratamenduan, euskaratik beste hizkuntza batzuetara egindako itzulpenak aipatzean: modu sistematikoan ematen du horien berri (gainerako autoreek ez bezala); gainera, beren-beregi aipatzen du euskaratik beste hizkuntza batzuetara egindako itzulpenen kopurua, eta oraindik ere kopuru hori txikia dela salatzen du, kanporako itzulpenak sustatu behar direla aldarrikatuz: arestian esan bezala, Olaziregiren ustez, kopurua handitzeak ez dakar euskal autoreen ikusgaitasuna soilik, euskal idazleen profesionalizaziorako bidea ere bada.

Urkizuk bere historiografian (2000) agertzen zituen joerak agertzen ditu historiografia honetan idatzi duen kapituluan: itzulpenak kontuan hartzen ditu euskal teatroaren osagai gisa; oro har, itzulitako teatroaren harrera eta kritika gaitzesleei buruzkoak gailentzen dira egiten dituen aipamenetan.

Urkizuk bezala, Etxanizek ere tokia egiten die itzulpenari buruzko aipamenei: zenbait itzulpen giltzarritzat jotzen ditu haur- eta gazte-literaturaren zenbait garaitan, bai testu fundazional izanagatik, bai aniztasuna bermatzeko bide izanagatik.

López Gasenik itzulpenari eskaintzen dio bere kapitulua beren-beregi. Lehenago esan bezala, ez dagokio soilik aro garaikideari, baina edonola ere, artean euskal literaturari buruzko historiografietan landu ez bezalako alderdiak plazaratzen ditu: euskaraz emandako itzulpenei buruzko kuantifikazioari buruzko zenbait datu dakartza, eta arreta jartzen du itzulpenak euskal literaturan izandako rol nagusietan. Kapitulu honetan datu arkeologikoak interpretatzen ditu, eta itzulpenaren historiarako azalpena eta kritika egin. Oro har, beraz, López Gasenirena euskarara egindako itzulpenek euskarazko literatur sisteman izandako lekuaz gogoeta egiteko saioa da, itzulpengintzaren betaurrekoak jantzita, itzulpengintzatik itzulpengintzari begiratzeko saioa. Datu kuantitatiboei erreparatzeko egiten duen lana nabarmentzekoa da, Sarasolaren historiografiaz geroztik ez baita halakorik egin aztergai izan dugun corpuseko historiografietan. Gogoratzekoa da, gainera, Sarasolarenean ez zirela itzulpenei buruzko datuak interpretatzen.

Olaziregiren historiografian (2012), oro har, euskal itzulpenak izandako funtzioen artean nabarmendu gura denik baldin bada, literatur generoetako funtzio fundazionala eta itzulpenak literatur joeretan eta autoreengan izandako eragina (funtzio kulturala eta profesionala edo ekonomikoa) dira. Halaber, euskaraz sortu eta beste hizkuntza batzuetara egindako itzulpenak aintzat hartzeko eta euskal literatura itzuliak atzerrian izandako harrera jasotzeko saioa ere egiten da lehenbizikoz modu nahiko sistematikoan euskal historiografien historian. Edonola ere, agerian daude oraindik aurretik zetozen historiografietan nabarmendutako itzulpenari buruzko jarrera eta pertzepzioen arrastoak zenbait ikertzailearen habitusean.

6.11. Gabilondo (2016): *Before Babel. A History of Basque Literatures*

AEBetan egin du karrera akademikoa Joseba Gabilondo idazle eta literatur irakasleak. Duke University, Bryn Mawr College, Renoko Center for Basque Studies eta University of Florida izan ditu lanleku, eta egun Michigan State Unibersityn ari da irakasle. Batez ere bere saio-lanak dira ezagun; esaterako, Euskadi Saria irabazi zuen *New York-Martutene* liburuarekin 2014an.

Euskal literatur historiografien esparruko Gabilondoren ikuspegi-aldaketa 2012ko lanean aipatzen du Casenavek; zehazki, «Itsas harainditi heldu den kritika: Joseba Gabilondo» atalean (2012: 106-108) honela dio: «Azken urte hauetan, Estatu Batuetatik etorri da 'eredu berritua'-ri egin izan zaion kritika berriena, Joseba Gabilondorengandik» (2012: 106). Casenaveren hitzetan, oihartzun handia izan zuen Gabilondok jada 1999an Antton Abadiatz egindako interpretazio postkolonialak, eta 2004ko *Nazioaren hondarrak: euskal literatura garaikidearen historia postnazional baterako hastapenak* artikulu-bilduma ere nabarmentzen du, ausarta bezain polemikoa izan zela adieraziz (2012: 107).

Betiere Casenaveren hitzei jarraikiz, hiru ardatz darabiltza Gabilondok literatur azterketarako: ikasketa postkolonialak, kultur ikasketak eta genero ikasketak (2012: 107), eta hiru proposamen egiten ditu euskal literatura aztertzeke molde berri baterako: periodizazio kontsentsuala aldatzea, eredu nazionala alde batera uztea (eredu berriak post nazionala eta mestizatu behar du izan) eta Euskal Herriko gutxiengoak kontuan hartzea, dakarten ikuspegia berritzailea baita (2012: 108). Jarraian ikusiko dugunez, ildo horretan idatzitakoa da *Before Babel. A History of Basque Literatures*, aurrez egindako lan batzuk berridatzi eta ideia eta azalpen berriak txertatuta (Gabilondo 2016: 59), eta *online* argitaratua (paperezko edizio bat ere baduen arren, beranduago argitaratua).

Kritikarik ere jaso izan du gurean Gabilondoren ereduak. Olaziregik, adibidez, *Fontes Linguae Vasconum* aldizkariaren sorreraren 50. urteurrenaren kari antolatutako biltzarrean egindako hitzaldian aipatu zuenez, eredu berriak zalantza bat baino gehiago eragiten ditu, batez ere eredu berri horretan zein idazle eta obra sartu behar genukeen erabakitzeke orduan (Olaziregi 2020: 478).

Euskal literaturen historia postnazional gisa aurkezten du Gabilondok zuzenean ingelesez idatzitako bere historiografia, euskal herritarren hizkuntza guztietan idatzitako lanak kontuan hartzen dituen historiografia gisa, eta euskal literaturek sortutako biolentzia, gatazka eta ezberdintasunak ikusarazten dituen lan gisa, bai eta nazionalismoaren posizioarekiko kritiko izanda idatzitako lan gisa ere (2016: 3). Gabilondok lanaren hitzaurrean zehazten du bere historiografia-ereduaren aplikazioaren lehenbiziko pausoa dela lan hau, eta oraindik gehiago garatu nahiko lituzkeen hipotesi batzuk txertatu dituela bertan, urtero berritu nahiko lukeen lana izanik. Halaber, monografia gisa ez eze, testu pedagogiko gisa ere aurkezten du, eztabaidarako gida gisa (2016: 20).

Gabilondok honako atal hauek txertatzen ditu bere historiografiaren sarreran: «1. Writing Difference», «2. The Basque Country», «3. Origins of the Basques: On Materia Vasconica» eta «4. On the Open Structure of the Book», Euskal Herrikan kanpoko irakurleari (zehazki, «to english readers», 58) testuingurua argitzeko. Literatur teoriaz eta literaturaren historiaz ari den kapitulu bat ere badu jarraian, postnazionalismoari buruzko ideiak biltzen dituena. Kapitulu horretan adierazten du Gabilondok bere asmoetako bat dela «to analyze how the discourse of the Other is intenalized, repressed, deflected, and transformed by Basque literature» (2016: 57).

Hala, esan dezakegu Gabilondoren historiografia hau dela eremu geografiko batean askotariko hizkuntzetan idatzi duten idazleek «bestetasunari» eta «bertokotasunari» lotuta agertutako diskurtsoen bilakaeraren deskripzioa; izan ere, Gabilondoren hitzetan, «In the Basque case, literature is defined as the discourse that organizes Basque subjects and classes around their geopolitical differences» (2016: 58).

Aipatutako bi kapitulu horien ostean, Gabilondok bost etapatan banatzen du euskal literaturaren historia, eta, bere hitzetan esanik, «this book describes and situates Basque culture in five moments or phases in which the negotiations between several imperialist states and the Basques are redefined and resituated both geopolitically and biopolitically across the subaltern/elite divide» (2016: 43).

Erdi Aroko garaia eskainitako kapituluak (2. Middle Ages: The Age of Differences) honako hauek ditu hizpide: «1. Travelers and Outsiders *Picaud, Ibn Hayyan, Al Makkari*», «2. Jewish and Arabic Writing *Halevi and Benjamin of Tudela*», «3. Political Literature *Jimenez de Rada, Pactist Literature*» eta «4. The Aristocracy, Ballads, and Improvisational Poetry: *Milia Lastur, Lazarraga, Etxepare*». Kapitulu horretan itzulpenak duen presentziari dagokionez, 3 aipamen egiten dira: batetik, Garibaik errefau batentzat emandako itzulpena aipatzen da (2016: 88); bestetik, Lazarragaren testua garaian kokatzeko beste autore batzuk aipatzen dira, besteak beste Leizarraga, eta bibliaren lehenbiziko itzultzailea izan zela zehazten da, (2016: 92); hirugarrenik, Lazarragaren testuaz ari dela, gartzelaniara ekarritako *Arcadia* testua aipatzen du Gabilondok, garaian entzutetsu zen generoa zela nabarmenduz (2016: 94).

«3. Imperial Difference and the Atlantic» kapituluak honako hauek dakartza hizpidera Gabilondok: «1. The Renaissance: Language Apologies *M. Zaldivia, Garibay, Poza, Echave*», «2. Baroque and Subalternity: The Iron Century *Loyola, Axular, Oihenart, Erauso, Aguirre*», «3. Atlantic Enlightenment *Larramendi, Munibe, Lyrical Poetry, Etxeberri*». Bada, itzulpenen aipamenei dagokienez, Luteroren itzulpenaz ari da Gabilondo, erreformaz aritzeko. Hain zuzen ere, parekatu egiten ditu Luterorena eta Leizarragarena, eta dio Leizarragarena hizkuntza-egoera berri baterako oinarri izan zela, nahiz eta ez zuen Luterorenak bezalako eragina izan (2016: 101-103, 109). Axularren *Geroz* ari dela aipatzen da itzulpena kapitulu honetan bigarren aldiz; zehazki, «a text in translation» (2016: 121) dela esaten baitu Gabilondok, palimpsesto bat, alegia. Kasu horretan itzulpena legitimaziorako bidea izan zela dio Gabilondok. Muniberen bio-bibliografia osatze aldera egiten da kapitulu honetan itzulpenaren azken aipamena, Munibek gaztelarrera itzuli zuen lana aipatuz (2016: 138); halaber, Muniberen antzerki-lanetako euskarazko testu-zatiak idatziz zabaltzeko euskaratik gaztelarrera itzuli zirela aipatzen da, bertsio inprimatua Gipuzkoan zabal zedin, euskarazkoa ulertuko ez zelakoan (2016: 141).

«4. Colonial Difference and the Nation» kapituluak «1. The Tradition of Invention *Humboldt, Mogel, Chaho, Hugo, Mérimée*», «2. Anthropologists and Bertsolaris *Broca, Abbadie, Etxahun*», «3. Foundational Fictions and Tourism *Trueba, Loti, Navarro Villoslada*» eta «4. Basque and Spanish Nationalisms *Arana, Unamuno, Agirre*» azpiataletan itzulpenari lotutako aipamen bakarra egiten da: Mogelen *Peru Abarcán* latinezko zenbait testuren itzulpenak txertatzen direla aipatzen da (2016: 171), eta horrek testu polifoniko bihurtzen duela zehazten (2016: 175).

Itzulpenari lotutako aipamen bakarra egiten da, halaber, «5. State Difference and Nationalist Essentialism» kapituluak (honako azpiatal hauek ditu: «1. Modernism *Li-*

zardi, Lauaxeta, Orixe, Hermes», «2. National Allegories *Txillardegi, Laxalt, Martín Santos*», «3. Neolithic and Industrial Basques *Krutwig, Oteiza, Aresti*», «4. Modernity's Failure *Saizarbitoria, Lertxundi, Guerra Garrido*»). Itzulpenei lotutako aipamena Lizardiren *Bihotz begietanen* edizioari dagokio: euskarazko jatorrizko testua ondoan gaztelaniarazko itzulpena txertatu zela adierazten da, testua zaila zelako orduko irakurleentzat, eta irakurlea jatorrizkoaren eta itzulpenaren artean zegoela dio Gabilondok, ezin zuelarik nazionalista izan gaztelaniaren laguntza inpururik gabe (2016: 222-223).

Itzulpenen aipamenean neurria parekoa da «6. Global Difference and Postnationalism» kapituluaren (azpiatal hauek ditu: «1. Globalizing Basque Otherness *Atxaga, Irigoien, Pinilla*», «2. Women's Literature and Exile *Urretabizkaia, Mintegi, Borda, Jaión*», «3. Postnational Hybridity *Borda, Sagastizabal, Epaltza, Montoia, Osoro*», «4. Neoliberalism, Autobiography, and Affect *Juaristi, Savater, Onaindia, Uribe*», «5. The End of the Long 20th Century *Saizarbitoria, Rodriguez, Lujanbio, Galfarsoro*»). Atxagaren *Obabakoak* lanaren euskaratik beste hizkuntza batzuetara egindako itzulpenak aipatzen ditu Gabilondok kapitulu honetan, euskal literaturaren errepresentazioa materializatzen dutela eta (2016: 246), baina gaztelaniako bertsiotik abiatuta egin direlarik, euskal literaturaren minorizazio egoera erakusten duela nabarmenduz (2016: 248).

Oro har, esan dezakegu Gabilondok bere historiografiarako aipatutako lanak komentatzeko egiten dituen itzulpen-aipamen bakanetan kritika historikoa eta azalpena egiteko saiakera dagoela; edonola ere, ez dugu sistematikotasunik topatu itzulpenen aipamenean. Euskarara egindako itzulpenen kasuan testuingurua kokatzeko baliatzen dira, eta itzulpenari esleitzen zaion funtzioa, kasu horietan, legitimaziozkoa da. Halaber, Gabilondok hautatzen dituen autoreen euskarazko testuetan beste hizkuntza batzuetan idatzitako testuak nabarmentzeko joera dagoela esan dezakegu. Bestalde, Gabilondok egiten dituen itzulpenen aipamen bakanen artean, euskaratik beste hizkuntza batzuetara egindako itzulpenen kasuan nabarmentzen diren ideiak bi dira: batetik, euskararen eremu geografikoan bertan euskaraz irakurtzeko ezintasuna nabarmentzen da (hortik itzulpenaren beharra), bai eta nazioartekotze-prozesuan gaztelaniarekiko mendekotasuna ere. Labur eta orokor esanik, euskarazko testuen historian beste hizkuntza eta kultura batzuekiko mendekotasuna agerian jartzen da itzulpenen inguruan egindako aipamenekin historiografia honetan.

7. Ondorio gisa: itzulpenaren errepresentazioaren bilakabidea euskal historiografia literarioetan

Aurrerago azaldu dugu Rubio Tobarren ustez tarte txikiak eskaini izan zaizkiola oro har itzulpenari literatur historiografietan (2013: 243). Azterketa honetarako hautatutako corpusean ikusi dugunez, euskal literaturari buruzko historiografietan itzulpena ageri, agertzen da, eta errepresentazioa (hots, itzulpenari eskaintzen zaion tartea eta diskurtsoa) lantzen den literatur aroaren eta historiografia egiten den ikuspegi metodologikoaren araberakoa da. Halaber, nork bere ikuspegitik, nork bere habituari eutsita, historiografoek itzulpenaren askotariko funtzioak agerrarazi dituzte.

Beheko taulan ikus dezakegu artikulua hasieran planteatutako lehen bi helburuekin lotutako datuen laburpena (euskal historiografietako itzulpenari buruzko diskurtsoak aztertzea eta sailkatzea eta itzulpenak euskal literaturaren eraikuntzan izandako funtzioa aztertzea):

2. taula

Azterketaren ondorioak laburbilduz

1. arg.	Baliatutako bertsoa	Historiografien aroa (Casenave 2012)	Itzulpenari buruzko diskurtsoa	Itzulpenak euskal literaturaren erakuntzean izandako tartea
1960	Mitxelena (2011): <i>Historia de la literatura vasca</i>	Eredu nazionala ezartzea eta gizarte-zientzien ekarpena	— Datu arkeologikoak, kritika eta azalpena, denetarik baina ez beti. — Euskarara egindako itzulpenen itzulpen-prozesua balioesteko, irizpide linguistikoak ardatz. — Sormena/itzulpena bereizketa argia.	— Euskarazko testuen historia. — Denborak aurrera egin ahala itzulpenari buruzko aipamen gutxiago. — Aipatzen dira itzulpenaren funtzio dialektologikoa, didaktikoa eta fundazionala (landu gabeko literatur esparruak lantzeko bide da euskarara egindako itzulpena) eta funtzio kulturala (literatura garalkiderako batez ere; joera berrien erakusgarri).
1961	Villasante (1979): <i>Historia de la literatura vasca</i>		— Batez ere euskaratutako testuei buruzko datu arkeologikoak. — Inoiz itzulpenen bat iruzkinduz gero, xede testuari eta harrerari erreparatzen zaio. — Sormen testuen eta itzulpenen arteko muga lauso.	— Testuen bilketa (akumulazioa). — Itzulpenen aipamen gehienak XIX. mendera bitartean. — Itzulpenak historiografian txertatu izanaren inguruko gogoetan ez.
1971	Sarasola (1976): <i>Historia social de la literatura vasca</i>		— Datu arkeologikoak eta kritika historikoa. — Sormena/itzulpena bereizketa argia; egokitzapenak sailkatzeko zailtasunei buruzko aitopena. — Euskarara itzulpena: testuen literaturtasuna ukatzeko bide; itzulpenaren balioa linguistikoa da. — Beste hizkuntzetarako itzulpena: legitimazio bide.	— Itzulpenak historiografian txertatu izanaren inguruko gogoeta: bestelako literaturan ez bezala baliatu da, literatur txikiaren ezaugarri men eginez. — Funtzio fundazionala (eleberritaren eta saiakeraren kasuetan). — Itzulpena: autoreen ekoizpenaren osagarri. — Denboran aurrerago, itzulpen aipamen gutxiago.

1. arg.	Baliatutako bertsioa	Historiografien aroa (Casenave 2012)	Itzulpenari buruzko diskurtsoa	Itzulpenak euskal literaturaren erailkuntzan izandako tartea
1979	Mujika (1979): <i>Historia de la literatura euskertika</i>	Materialen ugaritzea & berritze metodologikoaren garaia	Itzulpenari buruzko diskurtsoa — Datu arkeologikoak eta kritika historikoa. — Euskarara egindako itzulpena: testuen literaturtasuna ukatzeko bide. — Xede testuaren balioespen linguistikoa (sarri gutxieslea). — Sormena/itzulpen bereizketa, egokitzapenak izulpenetara lerratuz. Itzultzaileak izendatzeko termino sistematikorik ez, ordea.	Itzulpenak euskal literaturaren erailkuntzan izandako tartea — xvii. eta xviii. mendeetan egiten dira itzulpenak buruzko aipamen gehienak eta ordutik aurrera-koak orokorragoak dira. — Funtzio linguistikoa du itzulpenak: euskara lan-tzeko bide da. — Funtzio fundazionala du itzulpenak: genero jakinetako lehenbiziko testuak itzulpenak dira.
1987	Juaristi (1987): <i>Literatura vasca</i>		Itzulpenari buruzko diskurtsoa — Datu arkeologikoak, kritika historikoa eta azalpena. — Euskarara egindako itzulpenak izanagatik, itzultako berdin dute testuek balio literarioa. — Bereizi egiten dira egokitzapenak, itzulpenak eta sormen-lanak. — Ikuspegi konparatista (bertako itzulpen-prozedurak eta beste esparru barzuetakoak erkatu). — Itzulpenaren harrerari eta idazle-itzultzaileen posizio soziologikoari buruzko oharra.	Itzulpenak euskal literaturaren erailkuntzan izandako tartea — xx. mendera hurbildu ahala itzulpen-aipamenak gutxitu. — Funtzio fundazionala: itzulpenak generoen garrantzian izandako garrantzia aitortzen da.
1996	Orpustan (1996): <i>Précis de littérature basque</i>		Itzulpenari buruzko diskurtsoa — Datu arkeologikoak eta kritika historikoa. — Euskarara egindako itzulpenari balio linguistikoa aitortzen zaio, idazkera literarioari loturik. — Hizkuntzen artekoa ez ezik, hizkuntza beraren baitako prozeduratzat jotzen da. — Euskaratik euskarara egindako itzulpena dialektoen arteko alde murrizteko zein areagotzeko tresna.	Itzulpenak euskal literaturaren erailkuntzan izandako tartea — Itzulpena historiografian sartzei buruzko go-goeta esplizitua: itzulpenak garai eta idazkera dialektal jakinen adierazgarri dira. — Funtzio dialektologikoa, pedagogikoa eta fundazionala (generoen lehenbiziko lanketa) xx. mendera arteko testuen kasuan. — Funtzio kulturala xx. mendetik aurrera (itzulpena literatur irakiduraren irudi).

1. arg. Baliatutako bertsoia	Historiografien aroa (Casenave 2012)	Itzulpenari buruzko diskurtsoa	Itzulpenak euskal literaturaren erakuntzan izandako tartea
1997 Kortazar (1997): <i>Euskal literaturaren historia txikia</i>	Materialen ugaritzea & berritze metodologikoaren garaia (<i>jarraipena</i>)	<ul style="list-style-type: none"> — Itzulpenari buruzko aipamen bakanak. — Kritika historikoa egiteko saiakera. — Datu arkeologikoak, kritika eta azalpena. — Testuen zergatiaren, harreraren eta irismenaren zantzuak azalarazteko saiakera. — Euskarara egindako itzulpenak ez eze, euskaratik egindakoak aipatzen dira (legitimazio bide da euskaratik beste hizkuntza batzuetarako itzulpena). — Itzulpena garaian garaiko literatur joerekin lotzen da. — Bereiz jorratzen dira testu erlijioso itzuliak eta bestelakoak. 	<ul style="list-style-type: none"> — Itzulzailea aipatzeko justifikazioa: erregistroari egindako ekarpena. — Itzulpenaren funtzio kulturala: itzulpena ahozko literaturaren nolakotasunak ulertzeko bide. — Itzulpena garaiko testuinguru kokatzeko bide. — Aztertutako generoak ugaritzearekin batera, datu arkeologikoak eta itzulpenak generoaren garapenean izandako tarteari buruzko azalpenak ugaritzen dira. — Azpialat bereiziak eskaintzen zaizkie itzulpenei. — Funtzio dialektologikoa, didaktikoa eta fundazio-nala aipatzeaz gainera, bata kulturala ere.
2004 Aldekoa (2008): <i>Euskal literaturaren historia</i>		<ul style="list-style-type: none"> — Datu arkeologikoak (idazleak itultzaille diren-koak, batez ere) eta azalpena. — Testu itzulia ez da aztergai, datu osagarri da. — Euskaratik egindako itzulpena: harrera onaren erakusgarri. — Euskarara egindako itzulpena: joera literarioen eta eraginaren erakusgarri, estilo-aberastasunaren iturri. 	<ul style="list-style-type: none"> — Itzulpenari buruzko oharrek erakutsuak ezarritako literatur garaiei dagokionez. — Itzulpenari buruzko aipamenak idazleei eta testuinguruari buruz esaten direnen osagarri. — Funtzio fundazionala. — Funtzio kulturala, literarioa.

1. arg.	Baliatutako bertsoia	Historiografien aroa (Casenave 2012)	Itzulpenari buruzko diskurtsoa	Itzulpenak euskal literaturaren erailkuntzan izandako tartea
2012	Olaziregi (2012): <i>Basque Literary History</i>	Azken hamarkadako lanak: eredu berriak	<ul style="list-style-type: none"> — Datu arkeologikoak (batez ere euskaratik egindako itzulpenenak), kritika historikoa eta azalpena. — Itzulpena euskal literaturaren barne-sistema gisa irudikatzen da lehenbizikoz, kapitulu beregaina eskaintzen zaio. — Euskaratik eta euskarara egindako itzulpenen inguruko aipamenak sistematzatzeke joera. 	<ul style="list-style-type: none"> — Itzulpenaren funtzio kulturala nabarmentzen da (literatur sistemako parte, alfabetoa finkatzeko bide, autoreen inspirazio iturri, aniztasuna bermatzeko bidea, kanonizazioarako bidea). — Itzulpenaren funtzio ekonomikoa eta sinbolikoa lehenbizikoz aipatzen da (itzulpena autoreen profesionalizazioarako bide da). — Funtzio linguistikoa. — Funtzio fundazionala.
2016	Gabilondo (2016): <i>Before Babel. A History of Basque Literatures</i>		<ul style="list-style-type: none"> — Itzulpenari buruzko aipamen bakanak. — Kritika historikoa eta azalpena. — Euskara egindako itzulpenak: legitimazioa eta testuen polifonia. — Euskaratik egindako itzulpenak: euskaraz irakurtzeko ezintasuna eta gaztelaniarekiko mendekotasunaren erakusgarri. 	<ul style="list-style-type: none"> — Funtzio linguistikoa: mezu ulergaitzaren transmisioa. — Funtzio kulturala: itzulpena literatur joeren adierazle. — Funtzio sinbolikoa: itzulpena hizkuntzaren estatua aldatzeko bide eta beste eremu batzuekiko mendekotasunaren isla.

Jarraian, aurreko taulan irudikatutako bilakabidea azaltzeko saioa egingo dugu. Lehenbizi, historiografietan itzulpena txertatzeaz egindako gogoetaz ariko gara; izan ere, itzulpenaz esaten denaz gain, garrantzitsu iritzi diegu hausnarketa metodologikoei, alegia, aztertzeari euskal historiografoek gogoetarik egin ote duten itzulitako testuak euren lanetan sartu izanaz. Horri loturik, Mitxelenak argi agertzen du hasiera-hasieratik: berea zenbait garaitarako euskal literaturaren historia bat baino gehiago, euskal testuen historia da, eta horregatik hartzen ditu kontuan historiografian txertatutako testu guztiak (itzulpenak barne); hori dela bide, itzulitako testuei buruzko azalpenetan ez da testuen literaturtasuna auzian jartzen. Beste autore batzuek auzitan jartzen dute itzulpenen literaturtasuna edo balio literarioa, kasurako Sarasolak, Haritschelharrek eta Mujikak (azken horrek bietarik egiten du; alegia, zenbait testuri balio literarioa esleitzen die, beste batzuei ez, baina irizpideak azaldu gabe); edonola ere, denek txertatzen dituzte itzulpenak euren historiografietan. Aurrekoari lotuta, Villasantek zalantza agertzen du txertatu behar ote lituzkeen, baina zalantza ez da modu esplizituan agertzen, baliatzen dituen hitzetatik ondoriozta daiteke, nolabait; izan ere, ez du gaiari buruzko berariazko gogoeta metodologikorik egiten. Sarasolak, adierazten du lehenengoz gure corpuseko historiografien bilakabidean itzulpenak historiografian txertatzeari buruzko zalantza esplizitua, nahiz eta justifikatu egiten duen txertatu izana: bere ustez, itzulpenek ez dute balio literarioa, baina bere historiografian txertatu egiten ditu, gure literatur sistemaren ezaugarriak direla eta. Azaltzen duenez, ez da hala egiten bestelako literaturetan. Orpustanek ere gogoeta esplizitua egiten du, eta itzulpenak txertatu izana justifikatzeko bi arrazoi nagusi ematen ditu: itzulpenak garai jakin bateko adierazle izatea eta idazmolde edo dialekto zehatz baten adierazle izatea. Neurri batean edo bestean, balio eta eragin literario askotarikoak esleitzen dizkiete itzulpenei gainerako historiografoek (Juaristi, Urkizu, Aldekoa), nahiz eta gaiari buruzko gogoeta metodologiko espezifikorik egin ez. Ostera, hala egiten du Olaziregik: itzulpenak literatur historiografietan txertatzeari buruzko gogoeta esplizitua egiten du, eta nabarmentzekoa da bere historiografian itzulpenari egiten dion tarte, itzulpena literatur sistemako azpisistema bat dela eta. Kortazarrenean, Gabilondorenean bezala, ez da egiten itzulpenen inguruko gogoetarik, eta itzulpenari buruzko aipamenak, era berean, bakanak dira.

Historiografoek itzulpenak aipatzean darabilten ikuspegiari dagokionez, esan daiteke Mitxelenak itzulpenaren prozedura linguistikoari begiratzen ziola oro har, eta aipatzekoa da Mitxelenak egindako oharrak baliatu izan dituztela aurrerantzean gainerako historiagile askok xx. mendea baino lehenagoko testuak iruzkintzean. Aztertutako lehen historiografietan itzulpenaren funtzio linguistikoa soilik agertzetik bestelako funtzio batzuk azalarazteko joera nabari da historiografietan aurrera egin ahala: batez ere funtzio kulturalak nabarmendu izan dira, baina ez horiek bakarrik; esate baterako, Olaziregiren azken historiografian itzulpenak literatur eremuaren betetzen duen funtzio ekonomikoa eta sinbolikoa ere ikusarazten direla ikusi dugu. Aipamen gutxi egiten diren arren, balio sinbolikoa ageri da Gabilondorenean ere.

Etzanizek dioen moduan, «Euskararen egoerak, eremu urriko hizkuntza, populazio gutxikoa eta inguruko hizkuntzetatik nahiko berezia izateak izugarritzko pisua izan du gure literaturaren garapenean» (2010: 826). Hala, «sortzaileek euskara bera izan dute kezka eta idazlanak plazaratzearen arrazoi nagusia» (*ibidem*). Ideia horri berari euts dakioke itzulpenek literatur historiografietan izandako agerpenari begiratuta:

euskal literaturaren historiografietan itzulpenak duen errepresentazioa euskararen eta euskal literaturaren egoerari zor zaie besteak beste, bai eta itzulpen ikasketen garapen orokorrari, itzulpenaren kontzeptualizazioari zein horiek denek euskal kulturaren izandako islari, hots, euskal itzulpenaren eremuak izandako bilakaerari ere. Bada, Mujikak bere historiografian hizkuntza zorrozteko tresna gisa aurkezten zuen itzulpena, eta sormen-lanei balio literario handiagoa eman zien itzulpenen aldean.

Bide horretan, «euskal» kultura eta literatura agerrarazi eta sustatu nahian baloratu izan dira, gainera, itzulpenak zenbait historiografiatan. Oro har, idazleak eta sortzaileak goratu izan dira historiografia horietan. Villasantek, esaterako, itzulpenen edo egokitzapenen bertakotzea modu positiboan zekusan, eta, nolabait, itzulpen sortzailearen alde lerratu zen. Juaristiren historiografian gaur egun arte iraun duen ideia bat ageri da: poesia itzultzeko poeta hobesten da; sortzailea, hortaz. Villasantek itzulpenaz plazaratzen duen beste ideia bat hauxe da: itzultzaileak errazago du formari erreparatzea, ez duelako sortzen baliatu beharreko indarririk xahutu behar.

Ikusten dugunez, itzulpena prozedura formaltzat jo izan da, eta hala iruzkindu izan da literatur historiografietan, hizkuntza batetik besterako hizkuntza-aldaketa balitz bezala. Denborak aurrera egin ahala, arean aldatu da ikuspegia, eta hizkuntza zorrozteko tresna izateaz gain, euskal literaturan lehenago jorratu gabeko hainbat literatur esparru jorratzen hasi izana ere agerrarazi dute zenbait historiografok; horrela egin zuen Mitxelena, esaterako, itzulpen profanoen kopurua handitzen hasi zenekoa aipatu zuten. Nolabait, itzulpenaren funtzio literarioa agertzen hasi zen Mitxelenarenean.

Casenavek definitutako historiografiaren eguneratze teorikoa gertatu aitzineko historiografietan, ia historiografia gehienetan, itzulpenaren balio linguistikoa goratu eta itzulpenaren balio literarioa ukatu egiten da. Sarasolaren historiografian, adibidez, itzulpena obra baten legitimazio-bidea dela onartzen bada ere, lan zehatzak itzulpen izatea baliatzen du historiagileak lan horiek jatorrizko euskarazko literatur lanekin erkatzean itzulpenen balio literarioa ukatzeko; beraz, aldi berean izango litzateke itzulpena literatur lan baten balioaren goraipatzaile eta ukatzaile. Halatan ere, Sarasolak, euskal literatur lanak zenbatesten dituenean, aintzat hartzen ditu itzulpenak. Arestian aipatu dugun moduan, ordea, azaldu egiten du beste herrialde batzuetako literatur historiografietan ez liratekeela kontuan hartuko, eta euskal literaturaren kasuan hala egiten dela literatur sistemaren ezaugarriak direnak direlako.

Ikus dezakegunez, itzulpenak dagokigun literatur sistema txikiaren edo mende-koaren errepertorioa eta historia betetzeko eta osatzeko tresna gisa baliatu izan dituzte zenbait historiografok (nahiz eta ez duten esplizituki zehaztu). Gure ustez, hala egin izanaren arrazoia, seguruenik, historiografiak eraikitzeke eredu nagusia eredu nazionala izan izana da, Casenavek zehaztu bezala (2012: 21); nolabait, euskarara egindako itzulpenak euskal literaturaren barneko osagitzat jo izan dira euskal literatura bat badela frogatu eta justifikatu beharrez, euskal testuen corpusa handitzeko. Nolanahi ere den, horrela egitea zilegi ote den esplizituki plazaratu izan du autore batek baino gehiagok. Horiek horrela, euskarara egindako itzulpenek funtzio sinboliko nabarmena bete izan dutela esan dezakegu, literatur esparrua bera autonomizatzen eta normalizatzen hasi arte, eta geroago ere bai. Gerora etorri dira euskal historiografietan itzulpenaren beste funtzio batzuk agerrarazteko ahaleginak, batez ere literaturari ikuspegi sistemikotik begiratzeko ahaleginetik eta literatura konparatua egitetik: zenbait literaturaren historiografiatan zalantzan jarri da, hainbat lan errepa-

ratuta, sormenaren eta itzulpenaren arteko muga edo zenbait obraren orijinaltasuna. Halaber, itzulpenaren balio literario askotarikoei (eraginak, erreperitorioak osatzea eta aberastea...) buruzko aipamenak agertzen hasi dira.

Euskaratik beste hizkuntza batzuetara egindako itzulpenaz denaz bezainbatean, 1980ko hamarkadaz geroztik egindako literatur historiografietan hasten dira aipamenak agertzen. Historiografien banakako azterketetan ikusi dugunez, Urkizuren historiarekin hasten da, nolabait, joera hori (historiografia beren-beregi kanpora begira idazten denean), baina, batez ere Olaziregik integratzen ditu euskaratik beste hizkuntzetara egindako itzulpenen aipuak sistematikoki, bai Urkizuren historiografian (2000), bai berak zuzendutakoan (2012). Ez hori bakarrik, beste literatur eremu batzuetan kritikak euskal literaturaz egindako aipuak ere ekartzen ditu Olaziregik (2012). Euskal literaturaren «sistema» itzulpen bidez zabalteko edo sistema eremu zabalagozat jotzeko ahalegina dakusagu hor.⁶⁰ Gabilondok, ostera, itzulpen horien parte bat (gaztelaniazko bertsoetatik egindakoa) bakarrik aipatzen du, hain zuzen ere euskal testuen gaztelaniarekiko mendekotasuna nabarmentzeko.

Urkizuren historiografian ikusten hasten da itzultako obren arabera ere egiten direla literatur joeren sailkapenak eta deskribapenak, eta Urkizuren historian agertzen da lehenbizikoz itzulpenak literatur molde tradizionaleri aurre egiteko tresnatzat baliatu izanaren ideia. Lehenago esan bezala, modu horretan hasten dira itzulpenaren zenbait funtzio literario historiografietan agertzen. Izan ere, aurreko historiografietan batez ere itzulpenen balio fundazionala, pedagogikoa eta dialektologikoa nabarmendu izan baziren ere, geroagoko historiografietan bestelako funtzioak ere hasi ziren agerrarazten. Olaziregiren kasuan, adibidez, itzulpenen funtzio ekonomikoa eta sinbolikoa ere hartzen dira kontuan. Aldekoak, zenbait itzulpen literatur genero jakin batzuen fundazio-testutzat jotzeaz gainera, autore jakin batzuek egindako itzulpenen bitartez bistaritzen ditu autore horien eragin literarioak: itzulpenak autoreen pentsamolde, lan eta ideiekin duten lotura azalduz aipatzen ditu. Aldekoarenean ere itzulpenari lotutako funtzioak batez ere ideologikoak, pedagogikoak eta literarioak dira: ez dagozkio hizkuntzari.

Olaziregik zuzendutako historiografian, López Gasenik egiten du, bestalde, itzulpen-gintzaren ikusgaitasunaren aldeko ekarpen handienetako bat historiografietan; izan ere, itzulpena beste genero bat balitz bezala txertatzen du Olaziregik (2012) editatutako literaturaren historian. Even Zoharren postulatuei jarraikiz, literatur erreperitorioa osatzeko baliabidez dakusa López Gasenik itzulpena, eta itzultako literaturak periferian egoteko joera duela onartzen badu ere, gurean zenbait itzulpenek posizio zentrala bete dutela ikusarazteko saioa egiten du:

Gure literaturaren historian, ordea, oso ohikoa da itzulpenak behin eta berriz agertzea gainontzeko testu literarioen ondoan, nahiz eta itzulpen horiek, askotan, literatur testuen itzulpenak ez izan. Itzultzaileak ere idazleen pare agertu ohi dira eta halakotzat hartuak izan dira. (López Gasenik 2010: 845)⁶¹

⁶⁰ Hara hor, esaterako, «itzulpenaren sistema» kontzeptuaren ordez «eremu» kontzeptua baliatzeko beharra. Ildo horretan, ikusi Ibarluzea 2019.

⁶¹ Edonola ere, gure ustez irizpide filologikoen arabera literaturaren historiari atxikitako itzulpenen datu arkeologikoak gorde izanak on egin dio zelanbait, itzulpenaren historiari: bestelako sistematan aipatuko ez lirartekeen testuak zerrendatuta eta izendatuta geratu dira, ezen, irizpide literariotik soilik egin izan balitz bilketa, agian ez genuke hainbeste itzulpenen berririk izango.

López Gaseniren ustez, itzulpenak gure historiografietan sarri erdiguneko posizioan agertu izana une jakin batean instituzioari oso loturik egotearekin lotu behar da: «testu kanonikoak izan direla, kanonikotasun horren arrazoiak, «beren estatusa aldatu» izana, garbiegi azaldua izan ez den arren» (2010: 845-846). Arrazoen bila ari dela zehaztasun gehiago ematen ditu: «Normalean, Leizarragaren kasuan bezala, hizkuntza-eredu gisara hartu izana euskalkiren edo hizkuntza-aldaeraren batean eta, horrekin batera, irakurleen artean nolabaiteko arrakasta izana, *instituzioan* eliza nagusi zen garaietan» (2010: 846).

López Gasenik testu erlijiosoen itzulpenak, sasi-itzulpenak eta literatura didaktikoaren kasuak azaltzen ditu, eta antzeko beste kasu batzuen azalpen sistemikoak emateko beharrari buruzko deia egiten du: «erakusteko nola eta zergatik zenbaitetan ohikoak ez diren zenbait testuk erdiguneko posizioak erdietsi dituzten, hizkera literarioak sortzen edo hobetzen lagundu duten, errepertorio eta erdu berriak ekarri eta zaharkituta zeudenak berritu dituzten» (2010: 851-852).

Oro har, esan daiteke literatur historiografiek historia literario izatetik literatur historia izatera egindako bidean (cf. Toledo 2010), oro har, itzulpen- eta sormen-lanak ez banatzen itzulpenaren eta sormenaren eremuak bereiztera jo dutela historiografoek; are gehiago, literatur itzulpena euskal literaturaren barruan genero bat balitz bezala lantzen da aztertu Olaziregiren. Horrez gainera, historiografiaz historiografia egindako azterketan ikusi dugunez, itzulpeni buruzko aipamen eta azalpenak nabarmen murrizten dira historiografoak XIX eta XX. mendetik aurrerako literaturaz ari direnean. XX. mendea baino lehenagoko itzulpeni buruzko oharra, gainera, zehatzagoak dira; testu zehatzei buruzkoak dira, eta, ia gehienetan, ohar linguistikoak. XX. mendetik aurrerako itzulpeni buruzko oharra, ostera, orokorrak dira, eta itzulpenak multzotan iruzkintzen dira; nolabait, joerez ari dira gehiago. Era berean, baina, historiografien bilakabideari begiratuz gero, berritze metodologikoa gertatu aurreko historiografietan datu arkeologiko hutsak edo datu arkeologikoen zerrendatzeak jasotzen ziren batez ere, eta itzulpeni lotutako azalpenak eta kritika gehiago jasotzen dela berritze metodologikoz geroztiko literatur historietan (1980ko hamarkadaz aurrerakoetan).

Nabarmentzekoa da XX. mendea baino lehenagoko testuei buruzko iruzkinak ez direla ia aldatu historiografien bilakabidean eta, denborak aurrera egin ahala, historiografoen itzulpeni buruzko aipamenak desagertu egiten direla, oro har. Badirudi, hortaz, hizkuntzari buruzko oharra desagertzen joan ahala, desagertu egin direla itzulpenari buruzko oharra. Izan ere, horrek adieraz lezake, beharbada, itzulpenari buruzko azalpenak emateko tresnak falta dituztela literaturaren historiografoek, edo «literatur eremuaren» parte sentitzen direla, eta ez «itzulpen-eremuaren» parte, paradokikoa baita itzulpenaren eremua autonomoagoa eta ikusgarriagoa bihurtu ahala, historiografietako errepresentazioa gutxitzea. Hori dela bide, interesgarri deritzogu eremuko eragileen bidezko itzulpenen azterketari, itzulpenak literatur eremuan baitan duten sarea eta eragina azaleratu ahal izateko (cf. Ibarluzea 2017).

Bibliografia

Aulestia, Gorka. 1998. Précis d'histoire littéraire basque (1545-1950) (Jean-Baptiste Orpustan). *Sancho el Sabio: Revista de cultura e investigación vasca* 8. 223-224.

- Bush, Peter. 2001. Literary translation practices. In Mona Baker (arg.), *Routledge encyclopedia of translation studies*, 127-130. Londres & New York: Routledge.
- Casenave, Jon. 2010. Euskal Literaturaren historia. Eredu berrituaren aurkezpen historiografikoa. *Euskera* 55-2. 802-821.
- Casenave, Jon. 2012. *Euskal literaturaren historiaren historia*. Donostia: Utriusque Vasconiae.
- D'Hulst, Lieven. 1995. Pour une historiographie des theories de la traduction: questions de méthode. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 8(1). 13-33.
- Etzaniz, Xabier. 2010. Euskal literaturaren historia; begirada berriaz. *Euskera* 55(2). 823-839.
- Ibarluzea, Miren. 2017. Euskal literatur itzulpengintza garaikidea: egituratzen ari den barne-eremua. *Euskera* 62(2). 343-373.
- Ibarluzea, Miren. 2019. Itzulpenaren soziologia itzulpen-ikasketetan: Euskal itzulpengintza-ren historia aztertzeo ildoak. *Uztaro* 108. 53-76.
- Lambert, José. 2001. Literary translation, research issues. In Mona Baker (arg.), *Routledge encyclopedia of translation studies*, 130-133. Londres & New York: Routledge.
- Lasagabaster, Jesus Maria. 2007. Sobre la historia de la literatura vasca: diagnóstico y perspectivas. *ASJU* 41(1). 237-248.
- Lasagabaster, Jesus Maria. 2010. Euskal literaturaren historia eta historiografia. *Euskera* 55(2). 761-765.
- López Gaseni, Jose Manuel. 2010. Genero periferikoen agerpena euskal literaturaren historietan. *Euskera* 55(2). 841-852.
- Olaziregi, Mari Jose. 2020. Hausnarketa zenbait euskal literatura-ikerketetz. In Ekaitz Santazilia, Dorota Krajewska, Eneko Zuloaga & Borja Ariztimuño (arg.), *Fontes Linguae Vasconum 50 urte. Ekarpn berriak euskararen ikerketari*, 467-484. Iruñea: Nafarroako Gobernua.
- Rubio Tobar, Joaquín. 2013. *Literatura, historia y traducción*. Madril: Ediciones de La Discreta.
- Toledo, Ana María. 2010. Euskal literaturaren sistema: historia baterako aukera-irizpideak. *Euskera* 55(2). 767-800.
- Pym, Anthony. 1998. *Method in translation history*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Woodsworth, Judith. 1998. History of translation. In Mona Baker (arg.), *Routledge encyclopedia of translation studies (1st edition)*, 100-105. Londres: Routledge.

Aztertutako historiografiak:

- Aldekoa, Iñaki. 2008. *Euskal Literaturaren Historia*. Donostia: Erein.
- Gabilondo, Joseba. 2016. *Before Babel. A History of Basque Literatures*. Estatu Batuak: Barbaroak.
- Juaristi, Jon. 1987. *Literatura vasca*. Madril: Taurus.
- Kortazar, Jon. 1997. *Euskal Literaturaren historia txikia*. Donostia: Erein.
- Mitxelena, Luis. 2011. *Historia de la literatura vasca*. In Joseba A. Lakarra & Iñigo Ruiz (arg.), *Luis Michelena. Obras completas. XIII. Historia de la literatura vasca. Literatura vasca del siglo XX*, 81-205. Donostia & Gasteiz: «Julio Urkixo» Euskal Filologi Mintegia, Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU.
- Mujika, Luis Mari. 1979. *Historia de la literatura euskerika*. Donostia: Luis Aramburu.
- Olaziregi, Mari Jose (arg.), 2012. *Basque Literary History*. Reno: University of Nevada.
- Orpustan, Jean-Baptiste. 1996. *Précis de littérature basque*. Baigorri: Izpegi.
- Sarasola, Ibon. 1976. *Historia social de la literatura vasca*. Bartzelona: Akal.
- Urkizu, Patrizio. 2000. *Historia de la literatura vasca*. Madril: Uned.
- Villasante, Luis. 1979. *Historia de la literatura vasca*. Oñati: Editorial Aránzazu.

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA VASCA

"JULIO DE URQUIJO"

International Journal of Basque Linguistics and Philology

ASJU LIII (1/2), 2019 [2021]

AURKIBIDEA / SUMMARY / ÍNDICE

ANTÓN UGARTE MUÑOZ, LUIS MICHELENA (KOLDO MITXELENA) y la creación del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo» (1947-1956) / <i>Luis Michelena (Koldo Mitxelena) and the founding of the «Julio de Urquijo» Basque Philology Seminar (1947-1956)</i>	1
MIREN IBARLUZEA SANTISTEBAN, Itzulpengintzaren errepresentazioa azken 60 urteotako euskal literaturaren historiografietan / <i>Representation of translation in literary historiographies during the last 60 years</i>	39
JOSE IGNACIO HUALDE, ANDER BERISTAIN, ANE ICARDO ISASA, JENNIFER ZHANG, Hitzbukaerako herskariak: kontsonante talkak / <i>Word-final plosives: Consonant clashes</i>	83
SERGIO ROBLES-PUENTE, El euskera como lengua de ritmo intermedio en el continuo isosilábico-isomoraico: una comparación con el español y el japonés / <i>Basque as a language with intermediate rhythm in the isosyllabic-isomoraic continuum: A comparison with Spanish and Japanese</i>	107
OLATZ LETURIAGA ANGOITIA, Gipuzkoako osagarri pluraldun adizki triperzonalen erroez / <i>On the roots of Gipuzkoan tripersonal verbal forms with plural object</i>	127
NAIA EGUSKIZA, IÑAKI GAMINDE, AITOR IGLESIAS, Hizkuntza aldakortasunaz eta barietateen sailkapenez: aspektu ez-perfektuaren bariazioa Igorreko euskaran / <i>Linguistic variation and variety classification: Variation of the imperfective aspect in Igorre Basque</i>	163
MIKEL MARTÍNEZ ARETA, Euskararen lerrokadura ergatiboaren sorreraz / <i>On the rise of the ergative alignment of Basque</i>	183
URTZI REGUERO-UGARTE, XVIII. mendeko dotrina argitaragabe bat: aurkezpena eta edizioa / <i>An unprinted doctrine of the 18th century: Presentation and edition</i>	225
ENEKO ZULOAGA, Pedro José Aldazabalen euskal testuak: edizioa eta filologia-gaiak / <i>The Basque texts by Pedro José Aldazabal: Edition and philological issues</i>	361
Hilberria / Necrológica / Obituary	
MIREN LOURDES OÑEDERRA, <i>In memoriam</i> David Stampe (1938-2020)	447
Kutixiak / Varia	
LUIS MICHELENA (KOLDO MITXELENA), <i>Apodaka</i> . English translation and notes by JOSE IGNACIO HUALDE	453